

Выходить два разы
на мѣсяць, кожного
1-ого и 15-ого, въ
объемѣ 2—2½ ар-
куша.

Редакція „Зорѣ“ въ
камениці подѣ ч. 8.
улиця Акаде-
мична.

ЗОРЯ

Пренумерата вы-
носить: на цѣлый
рѢКЪ 5 ар., на полѣ
року 2 ар. 50 кр., на
четверть р. 1 ар. 25 кр.

Пренумерату нале-
жить присылать до
администраціи „Зорѣ“
(улиця Академична
ч. 8.)

ПАМЯТКОВЫЙ НУМЕРЪ

въ 25-ті роковины смерти

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

ВЪ ДВАДЦАТЬ ПЯТИ РОКОВИНЫ СМЕРТИ

ТАРАСА ГР. ШЕВЧЕНКА

† дня 26. лютого (10. марта) 1861.

Чверть сотнѣ лѣтъ прошло одѣ Твоѣ смерти,
Кобзарю нашъ, тяжкихъ чверть сотнѣ лѣтъ!
Мовь круки тѣ, що тягнуть трупы жерты,
Такъ сотнѣ бѣдѣ тяглись за нами въ слѣдѣ.
Щобъ нашу честь, языкъ, ния затерти —
Насилье й Ложь сѣдали на совѣтъ;
Руйновники нашъ дѣмъ розрубували въ шути,
А нашъ блуды имъ топоръ давали въ руки.

Потоки слѣзъ, що на Твою могилу
Вся Украина въ жалю пролила,
Немовъ въ самѣй загасили жаръ и силу:
Тебе втеравши, у старцѣ пошла,
Липъ думу вѣщую, ширококрылу
Твою, якъ скарбъ найкрасшій понесла.
Щобъ на всесвѣтнѣму базарѣ нею нинѣ
Для себе вылагать хочъ троха милостинѣ.

Охъ, та гѢрка та милостиня вбога,
Затроена й докоромъ ще неразъ:
Що въ насъ же й власна нива е розлога,
Що й другихъ бы могла кормить при насъ, —
Мы-жъ не приклали рукъ до перелога, —
Не хлѣбъ на нѣмъ пышавъ, а хабазъ!...
О соромъ! Въ чверть-ста-лѣтъ, що й трупѣвъ оживили,
Липъ въ насъ не выросли, хибѣ змалѣли силы!

А зъ щирыхъ другѣвъ, що въ однѣмъ упрузъ
Зъ Тобою вразъ орали передѣтъ,
Одень — робѣтникъ добрый — впавъ при плузѣ,
Великій трудъ велику силу змѣтъ;
А другій — охъ! — зневѣривъ ся въ союзѣ,
По рѣднѣй нивѣ сѣе терне й глѣбѣ!
Липъ Твоѣй духъ, чаче той огненній стовпъ въ пустыни
Иде передъ гонимымъ народомъ Украины.

Яка-жъ теперь та рѣдна Украина,
Котрой на свѣтѣ и рѣвнѣ нема?
Я бачивъ ѣ! Гуляе хуртовина
Изъ краю въ край, и тисне все зима.
А людѣ, немовъ обдерта сиротина,
Поки що буде, въ сумерку дрѣма,
И снятъ про *слишныи часъ*. Та що то зъ него буде?
И хто бнѣ?... „Хто вы е? Вы рускй?“ — „Нѣ, мы люде!“

Де-жъ тѣ, що радѣ-бъ людѣ той поддвинути
И повести до вольныхъ, добрыхъ дѣлъ?
Я бачивъ ихъ. Безсилемъ власнымъ скутѣ
Они тремтѣтъ, ждучѣ ворожихъ стрѣлъ,
Надѣ працею невольною зѣгнутѣ
Липъ думами летѣтъ до вбогихъ сѣлъ,
Бо дѣлѣтъ ихъ одѣ нихъ такъ сильнѣй частоколы,
Що й голосъ ихъ туды не долѣтъ нѣколи.

Часомъ лишень въ вѣчѣрню побзу добу
Они зѣйдуть ся на розмову вразъ;
Немовъ живая некра на днѣ гробу,
Такъ мысль ихъ щира блискае въ той часъ,
Змагаеъ умъ — пройти тяжку сю пробу,
Та зъ сердца окликъ рве ся: „Мало насъ!
„Куды то рватись намъ? И хто поде за нами?“...
Я плакавъ зъ ними вразъ — кровавыми слезами.

А молодѣжь, надѣя Украины,
Мовъ птиця въ клѣтѣ, о запоры бесъ;
Въ надѣѣ вѣличнѣи перемѣны
Безъ *працѣ* вяне, хочъ до „дѣла“ рвесъ;
Або прорвавши заповѣднѣй стѣны
Новѣй дороги однайти бересъ...
Щѣ жертѣ и крови й слѣзѣ упало, силы й волѣ,
Пѣдѣ прапоромъ чужимъ и на чужому полѣ!

О Батьку! Де-жъ въ Украинѣ ще глядѣти
Кутка такого, чи то въ даль, чи въ близъ,
Де-бъ Твоему слову вѣльно гомонѣти,
Де-бъ Твоѣй мысли вѣльно розростѣтъ?
Чи ту хибѣ, де подкарпатскѣй дѣти
Имя Твое пошанувать зѣшлись?
Та бѣднѣй мы *числомъ*, и розуму малого, —
А нинѣ-бъ не дѣтей, — мужѣвъ ту треба много!...

Хочъ вѣльно спѣвъ Твоѣй гомонитъ мѣжъ нами,
Та не ростутъ всѣ Твоѣ мысли тутъ.
Бо й наша нива вкрыта бурянами,
И люти хмары протѣвъ насъ идутъ
Въ убогій кутъ нашъ бючи перунами,
И нивы намъ зѣорати не дають,
А люти вороги подкрадуютъ ся скрыто,
Щѣ замѣшати намъ куклѣ мѣжъ яре жито.

Слабѣй мы, Батьку! По Кавказъ одѣ Сяну
Слабѣй, розбитѣй на атомѣвъ дрѣбѣ!
И кожый въ сердѣ люту носить рану,
Склада' надѣвъ нерозцвилѣ въ грѣбѣ.
И хто розбудитъ нашу „правду пѣану“?
И хто голоднымъ дастъ поживный хлѣбъ?
Тарасѣ, Батьку нашъ, замученнѣй пророче —
Чи скоро буде свѣтъ по тѣй страшнѣй нѣчи?

Цесѣ Франко

РОКОВИНЫ ШЕВЧЕНКА ВЪ ПЕТЕРБУРГѢ.

Учора, 25-го лютого, украинска громада въ Петербургѣ правила 25-тй роковины великого кобзаря Украины та вкупѣ й Галичины — безсмертного Тараса Шевченка. О 1-ой годинѣ въ казаньскому соборѣ одправлена була панахида зъ возглашеніемъ великому Тарасію вѣчнои памяти — памяти, котра певне буде вѣчна и вѣчно житиме, якъ такожь вѣчно житиме рѣдна его мова — мова Украины, въ якѣй бы тяжкой долѣ не сповивала еѣ сердешна мати-удовиця.

Громада збралась до церкви не малѣ. Величественный соборный храмъ столицѣ руского народу мало не до половины наповнили молодіи й старіи дѣти Украины, якъ мало не на цѣлу половину руской землѣ розлягло ся потомство „полянь“ преподобного Нестора-лѣтописця.

Стоячи у храмѣ и слухаючи глибоко-поэтичній мелодіи печальныхъ пѣснопѣній великого Дамаскина, я мимоволь згадавъ такій-жь роковины року 1885 го, коли саме у тѣ днѣ и славетный другъ того, чий роковины мы правили, безсмертный историкъ Украины, те-жь збравъ ся —

Въ далеку дорогу —
до Харона

Черезъ Лету бездонную

Та каламутную...

Згадалось менѣ, якъ тоді, слухаючи словеса церкви божой, що наче-бъ-то „тамъ нѣсть ни болѣзни, ни въздыханіе“, одна молоденька Украинка сумно промовила до мене: „скоро, може, й другій роковины шорѣк справлятимемо отгуть же-жь“...

Оно-жь такъ и сталося, якъ сумно гадалось.

У вечерѣ-жь вчора невеличка громада наша збралась до одного широкого земляка, щобъ закѣнчити 25-тй роковины великого кобзаря Украины достойнымъ его мученическаго житя поминанемъ. Ю. Ю. Цвѣтковскій и Г. С. Вашкевичъ прочитали де-що зъ безсмертныхъ творѣвъ Тараса, яко печальника „народного горя й народныхъ надѣй“. Потѣмъ помянули послѣдній 25 лѣтъ культурного житя сынѣвъ Украины и того, що зароблено для будущности Украины и еи рѣднои мовы громадскою працею тыхъ же сынѣвъ Украины. — Глибоку, святу надѣю навѣяло на душу громады могуче мовъ проповідъ слово В. Л. Беренштама.

Зъ поводу сѣго слова менѣ споминалось учора тамъ же де-що таке, одъ чого наша свята надѣя мусить жити й не вмирати поки сонця й свѣту.

Торѣкъ, 13 квітня, на третій день пѣсля того, якъ мы поховали, зъ жалемъ и плачемъ усіи Украины, безсмертного еи историка, Н. И. Костомарова, менѣ принесли зъ почты „денежный пакетъ“ — „со вложеніемъ одного рубля“.

„Одкѣлі — думаю собѣ — и одъ кого?“ — Коли бачу: „Съ Закаспійской военной дороги, станція Кизиль-Арватъ, отъ рядового Федора Якл. Руденко“. — „Хто се такій Руденко?“ думаю. — Дивлюсь въ конецъ листу — читаю: „поважаючи васъ, слуханный ваш онукъ Руденко“. — Оттакон! — нѣколи у мене не було такого онука. И ставъ я читати самый листъ. Пише — слухайте!

„Щиро коханный дѣдусю! Попередъ усего выбачайте менѣ, що може обезпокою васъ симъ письмомъ, та й не здивуйте за першу строчку, що я пишу до васъ якъ

до рѣдненького дѣдуся. Коли-бъ тѣлько Богъ помѣгъ менѣ въ сѣмъ письмѣ высказати те словами, що є въ мене на думцѣ,* — вы бѣ поняли, якъ я васъ вважаю и считаю за найрѣднѣйшого; а за що такъ, то вы вже, коханный дѣдусю, хочъ догадайтесь, якъ-що я не зъумѣю высказати ся на бумазѣ.

„Сегодня довелось менѣ прочитати вашъ розповідокъ — „Скажи мѣсячечку!“ — въ „Радѣ“ 83-го року, та сегодня-жь у насъ страшный Понедѣлокъ, а къ тому ще я й говѣю; такъ отъ, бачите, вашъ розповідокъ, коханный дѣдусю, пришовъ менѣ якъ-разъ у-ладъ; та ще чи повѣрите вы — сегодня зранку, ходячи по степу, думалось менѣ про безталанне нашої неньки Украины та й про нашу мову, — и тѣй-Богъ думалось менѣ все оттакъ, якъ вы тамъ кажете. Коли-жь, пришовши до дому, взявъ читати недавно прислану менѣ зъ Кієва „Радѣ“ и натрапивъ якъ-разъ на ваше питанє у мѣсяця, та разомъ зъ вами питаю й я: „чи таки дѣждемось коли й мы?“

„Сегодня, далебѣгъ, стоячи въ церквѣ та ще й на крылосѣ, силивъ ся я не думать нѣ объ чому болѣше, крѣмъ того, що читасть ся и спѣвають ся въ церквѣ; такъ нѣ, се зовсѣмъ не можно: поки одно яке слово схватишь та поймешь, то богато вже дякъ переторохтитъ; та тутъ ще й те, що въ насъ (возанный) батюшка та зъ грузинъ, та й славянскій не дуже-то понятій для насъ темныхъ слова выговорює на свѣй ладъ. Хочъ оно, кажутъ, и грѣхъ пона судити, та нехай же Богъ простить — не къ тому се я кажу, а такъ, къ слову. Чувъ я одъ одного тутъ товариша, що въ Казанѣ єсть хрещений татары, и що служба въ ихъ церквахъ править ся по ихнѣму, та й вы-жь щось кажете про зырянь та аварѣвъ, — щасливый народъ, коли й службу правлять по ихнѣму, а намъ хочъ бы такъ на домѣшкѣ прочитати понятно все те, що въ церквѣ чушь. А то згадую я, якъ було ще малому менѣ зъ братомъ тато инколи въ недѣлю або въ празникъ почне толкувати про те, що читалось и спѣвалось на утрени и що буде на обѣднѣ, або й зъ насъ котрого заставить читати велику книжку зъ застѣжками, та й самъ спѣткнеть ся на якому словѣ, такъ якъ оттъ Квѣтчинъ дяки въ „Купованѣмъ розумѣ“. А мы зъ братомъ дожидаемо було тѣлько, щобъ скорѣйшъ задзвонили до обѣднѣ, щобъ можно було закрыть книжку.

„Зъ Комарового показчика а визнавъ, що дещо и зъ святого письма переложено на нашу мову, але окрѣмъ Оpatовичового „Церковь Божя патріархальная“ я нѣчого ще не бачивъ; та де єго въ сѣму краєви й побачишь, коли онъ кажутъ, що и въ Кієвѣ не все можно побачить!

„Зъ Комарового показчика видно, що богато вже писалось книжокъ и по-нашому, а я овсѣ сѣго не знавъ, та й одкѣля его намъ, недоукамъ, було знати, коли про наше письменство такій химеры розказують, що инчий побоятъ ся и розпытувать ся. Спасибѣгъ Н. Петрову за его двѣ книжки „очерковъ украинской литературы“. Я євъ такъ недавно перечитавъ, и хочъ трохи та понявъ, що було зъ нашимъ письменствомъ. Але якъ-же теперь оно, и чого намъ ждаты далѣ, а главне — якъ намъ, темнымъ въ сѣмъ дѣлѣ людямъ, бути, и думать объ сѣму чи дозволяеть ся, чи може ще и теперь за се подпачемъ до Макара зъ телятами пошлуть?

* Бо я на мѣдній грошъ вчивсь и каналеске перо мене не слухав. — Прим. Руденка.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Нечайно якъ-то менѣ въ руки разъ попалась порваная книжка „Русской Старины“, и я тамъ натрапавъ одповѣдокъ „Украинофильство“ шановного дѣда Іереміи (т. е. Галки-Костомарова) якомусь-то нашему ворогові; тамъ же-жъ таки въ концѣ було сказано, що нашъ шановный Галка вкладає ще й свою лепту куды-то тамъ*) на премію тому, хто потрудить ся надъ украиньскимъ словаремъ и що Царь на те згожуеть ся. Такъ мене те порадувало! Все таки я бачу, що наша ненька Украина має не тільки щирыхъ дѣтей, та ще й не абы-якихъ. Посылаю й я вамъ свою лепту (1 руб.), бо я не знаю кому посылать: нехай и я хочъ чимъ могу догожу своїй неньцѣ. Куды хочете опредѣлѣть сю лепту. Вамъ видѣйшъ тамъ.

„Спасибѣтъ якимсь добродѣямъ за послѣднє выданє „Кобзаря“ Тараса Григоровича — перомъ надъ нимъ земля! Выписавъ и я отсе недавно ажъ пять его примѣрникѣвъ, хочъ не для себе — для товариства тутъ, — та се ще красше, бо зъ сего видко, що й на чужинѣ не забувають неньки Украины и найстаршого еи сына, покійного Тараса. А якъ бы онъ знавъ, хто его теперь читавъ, то большъ бы нѣякон даяи онъ не хотѣвъ. Его читають тутъ такі, що только дякову школу й бачили; а скѣлько-жъ то его тутъ неграмотныхъ слушаютъ и книжку его считаютъ „святою“ нарѣвнѣ зъ Псалтиремъ.

„Чи вы не розсердитесь на мене, коханий дѣдусю, за те, що въ концѣ вашего розповѣдку я добавивъ оловцемъ такі слова: „Коли-жъ и мы, якъ оти мидяне та парфяне, почувмо слово Боже, слово правды, на своїй рѣднѣй мовѣ? — будемо ждати зходу Духа святого на новыхъ апостѣловъ? — Боже милосердный, — може и мы дѣждемо? — скажи, мѣсяченку!“ **)

„Выбачайте, що не втерпѣвъ, хочъ оно й такъ все понятно, — та книжка може часомъ попаде й такому, що ему мало прочитатъ — треба ще й розтолковать.

„Одинъ козакъ — кубанецъ тутъ зъ нами служить — пытавъ у мене: якъ оно книжки тѣ пишутъ — чи все правду, чи й зъ свои головы выдумуютъ? Сказано — темнота. Та й хто ихъ просвѣтитъ, коли въ школахъ нашихъ только и вчать, що вывѣдки читать, а хочъ бы хто й хотѣвъ большъ просвѣтитъ ся, такъ хто-жъ ему вкаже дорогу? Мене, положимъ, хочъ и не на богато вчили — случай вызволивъ, — такъ се-жъ изъ тысячъ одному такъ; а якъ менѣ теперь здасть ся, то оно и всѣмъ можно знать хочъ те, що менѣ довелось. А то въ насъ такъ, якъ якій бѣдаха почне допытывать ся, якъ оно тамъ въ книжкахъ, то зъ него, замѣсьцъ того щобъ объяснить ему — ще смѣють ся. Не знаю, якъ оно мѣжъ настоящими вченими людьми, а въ насъ, недоукѣвъ, то все такъ.

„Прощайте! хотѣвъ бы вамъ большъ дечого розказатъ, та перо не слушає, и бачу, що таки не те на бумазѣ зъявило ся, що на думцѣ було. Бажающій вамъ, коханий дѣдусю, ще не разъ слушать, якъ Христа дочитуютъ ся, и таки дѣждать, щобъ сказавъ и намъ мѣсяць, якъ тымъ зырянамъ. *Хведѣръ Руденко*“.

Прочитавши такой листъ одъ простого рядового салдата, я й руками розвѣвъ. Коли-жъ до сего листу — бачу — приложено другій, одъ того-жъ рядового Руденка. Ось онъ:

*) Въ Академію Наукъ. — *Д. М.*

**) Курсивъ — то добавка Руденкова. — *Д. М.*

„21-го березоля 85. року. — Широ шановный дѣдусю! Зъ февральскихъ н-рѣвъ газетъ я взнавъ, що другій нашъ дѣдусь, шановный Іеремія (Галка-Костомаровъ) занедужавъ. Вы зъ нимъ, мабуть, бачитесь: поклонѣть ся ему, будьте ласкавы, одъ зовѣмъ незнаемого имъ онука: що я молю Бога милосердного, щобъ онъ помѣгъ ему одужать и продолжить бы вѣку, доки не вродять добра пшеница на той нивѣ, що вы орете якъ волю (якъ вы самі кажете). Та й не одинъ, мабуть, я молю объ сѣму Бога. Поважающій васъ, слуханный вашъ онукъ *Руденко*.

„Р. С. Почувъ я свою волю! Пѣсля Провѣдъ їду до дому. Якъ Богъ дастъ здоровья, то постараюсь все, що только можно буде дѣстать украиньского, або объ Украинѣ. *Руденко*“.

Оттакъ-то, бачите, пише украиньскій „рядовой салдатъ“ чи-то простый москаль, которого недѣла занесла у самѣсьнѣкій Кизиль-Арватъ. А знаете вы, де той Кизиль-Арватъ? Далеко-далеко за Каспійскимъ моремъ, у Азіѣ, почитай у самѣсьнѣкого Ахаль-теке: онъ куды простягла ся слава великого Тараса, святу память которого мы учора частували. Тарасові творы для украиньского народу — не що инше, якъ „святе писмо“.

А хто той Руденко — я не знаю, та кого й не пытавъ я — нѣхто не знає.

Петербургъ, 26 лютого 1886.

Данило Мордовецъ.

НА СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА.

(Стихотвореніе Н. Некрасова.*)

Не предавайтесь особой унылости!
Случай предвидѣнный, чуть не желательный:
Такъ погибаетъ по Божіей милости
Русской земли человекъ замѣчательный
Съ давняго времени. Молодость трудная,
Полная страсти, надеждъ, увлеченія,
Смѣлая рѣчи, борьба безразсудная,
Велѣдъ за тѣмъ долгіе дни заточенія.

Все онъ извѣдалъ: тюрьму Петербургскую,
Справки, допросы, жандармовъ любезности,
Все — и раздольную степь Оренбургскую,
И ея крѣпость... Въ нуждѣ, въ неизвѣстности,
Тамъ оскорбляемый каждымъ невѣждою,
Жилъ онъ солдатомъ съ солдатами жалкими, —
Могъ умереть онъ, конечно, подъ палками, —
Можетъ и жилъ то онъ этой надеждою!...

Но, сократить не желая страданія
Поберегло его въ годы изгнанія
Русскихъ людей провидѣнье игривое, —
Кончилось время его несчастливое,
Все, чего съ юности ранней не видывалъ
Милое сердцу, ему улыбалось —
Тутъ ему Богъ позавидовалъ,
Жизнь оборвалась.

*) Зъ С.-Петербурга одержали мы повѣстку прекрасну, доси нѣде ще не печатану поэзію Н. Некрасова зъ слѣдующою припискою: „Покійный Н. А. Некрасовъ для 26-го грудня 1876 р., за рѣкъ до своєї смерти, зовѣмъ вже слабый, подиктовавъ своїй сестрѣ, А. А. Будкевичъ, вѣршѣ „На смерть Шевченка“. Сподѣваемось, що думки великоруского „спѣвака народного горя“ про жите украиньского заступника за волю и добро людске мають великій интересъ, и для того подаємо ихъ читателямъ „Зорѣ“. — Широ дякуючи Впов. Добродѣви, котрый приславъ намъ сю гарну незабудку, мы печатаємо еѣ въ оригиналѣ въ книжничѣмъ памятковѣмъ номерѣ нашої часописи. — Редакція „Зорѣ“.

ЛЮБОРАДСКИЙ

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

VI.

Антосьо нѣчого не знавъ, що дома дѣть ся; живъ собѣ у Волоськой и гадки не мавъ. Мати приѣжджала до него вже й пѣсля Великодня, та нѣчого не сказала; а самъ ѡнъ, хочъ и бачивъ батька, та не догадувавъ ся: вчивъ ся собѣ тай годѣ. А часъ не йшовъ, а летѣвъ, и пролетѣвъ. То за симъ, то за тымъ Антосьо й не запримѣтивъ, якъ экзаменъ наставъ, и пѣвода приѣхала.

— А що тамъ дома? — пытае ѡнъ фѣрманъ.

— Все по старому, — ѡдказавъ той. Ёму наказали, щобъ не лаявъ дитини, бо ще, Боже борони, якъ заслабне, то хочъ зо свѣта втѣкай: и зъ однимъ непорадна година, а зъ двома й не кажи.

— Нехай же конѣ ѡдпочинуть, — каже тодѣ Антосьо, — а вы помогѣть менѣ скласти ся. — Еге! спамятавъ! а чобѣтъ менѣ не прислали?

— Нѣ, — каже фѣрманъ. — То грошѣ, то вѣти привѣзъ, а чобѣтъ менѣ не давали.

— Ото! а я, бачите, якъ на холявкахъ чудю!

— Почудите й ще той день, поки до дому доѣдемо; а дома все для васъ буде.

— Та дивѣть ся-жъ! якъ менѣ вѣхати! — и показавъ чоботы зовсѣмъ выкривленѣи.

— Та вже якъ небудь, — каже фѣрманъ.

Ѣде Антосьо, радѣе, ажъ не знае, де сидѣть; а дома плачѣ-плачѣ! И панѣматка плаче, и Орися, и Текля; бо о. ГERVасій якъ зобачивъ ихъ въ купцѣ, то й каже: пѣслати бѣ ще й по Масю, нехай бы була коло дому. Той зъ Крутыхъ незабаромъ приѣде, пѣслати бѣ и за нею. Хочъ найми, сердце, та пѣшли! бо моя душа чувъ, що незабаромъ оставлю васъ, мои голубочки, сиротами. Дѣточки мои! нѣ до розуму я васъ не довѣвъ, нѣ масткѣвъ вамъ не оставляю. Одна въ васъ надѣя пѣсля Бога на маму. Любѣте еѣ, шануйте еѣ, не наръкайте на Бога, що бере мене зъ сего свѣта, — замѣсь мене ѡнъ буде вамъ за батька: надъ сиротою, кажутъ люде, Богъ зъ калитю. И ты, жѣнко, каже, не гнѣви ёго милосердного: ѡнъ знае, що робить. Та за мною не платѣ; бо се значить проти Бога йти. — Казавъ и сорочку заготовити, и ризы, и все, якъ годить ся на смерть.

Пѣшли всѣ, плачучи, хто куды попавъ, чи за дѣломъ, чи безъ дѣла. А панѣматка таки сусѣду, що живъ черезъ улицю, пѣслала въ Тернѡвку. Маса тамъ все пила оцетъ тай пила, та все въ зеркало приглядаясь, чи скоро вже буде бѣла.

Ще сей пѣсланецъ може й версты не вѣхавъ, якъ Антосьо вже бувъ дома.

— Слава Богу, — подумавъ тато, — що сподобивъ мене дѡждати сей години, що я сына своего бачу, — и каже: а якъ ты, сыну, вчивъ ся?

— Дали похвальный листъ, — ѡдказавъ Антосьо.

— А покажи! — каже тато. — Славно, сыну, дѡбре, — заговоривъ о. ГERVасій. — Вчи ся, сыну, бо тѡлько й твого, що въ головѣ матимешъ. А зъ порожнюю головою куды тобѣ? Теперь не такой свѣтъ наставъ, щобъ выйти въ люде, нѣчого не вмѣвши.

Антосьо не знавъ, куды що йде, — не догадувавъ ся; а все-жъ ему жалъ чогось стало, дивлячись на бать-

ка, що такъ любенько балакае, навчае, а самъ слабый, ледве дыше. Отъ ѡнъ и заплакавъ.

— Чого ты, дурню, плачешъ? — каже тато.

Антосьо засоромивъ ся и побѣгъ на двѡръ, та такъ махнувъ кудысь, що й не чувъ, якъ Маса приѣхала. Хто бачивъ еѣ на Рѡздво та на Великдень, якъ бы подививъ ся теперь, то жаднымъ побытомъ не пѡзнавъ бы: выросла, що зъ якого боку нѣ зайдѣ, дѣвчина на всю губу, хочъ заразъ на рушникъ ставай, а тодѣ була — отъ! пѡдлѣтокъ собѣ. Опрѣчь зросту була она святками, якъ макѡвочка повна, — якъ смѣть ся, було, то на лицахъ ажъ ямочки стають; теперь по пѡдѣ очи смуга, наче сажою повыводивъ, щоки позападали, обличе вытяглось, и губы збѣдѣли, и бровы наче злиняли; на виду ажъ синѣ жилы знати. Та така тонка въ перехватѣ, ажъ страшно, щобъ не звихнулася; и хѡдъ не хѡдъ, а гоидане, наче еѣ въ Печержиньской на ресоры взято, хочъ всего й року не повчилась.

— Чого ты, дочко, такъ змарѣла? — поспытала мати.

Маса подивилась попереду въ зеркало, а тодѣ вже каже:

— То такой въ васъ мизерный? де то я не мизерна, коли въ свою шкуру не змѣщаюсь. Адже панны Росолѣньскѣи и тончѣ за мене, и бѣлѣшѣи, а ихъ нѣхто мизерными не зве! — Голосъ ѣи дренѣчить, а очи такъ и забѣгали, и якѣйсь огонь въ нихъ зайнявъ ся — такой огонь, що й не сказати: зрадѣла, що не дармо оцетъ пила, что не дармо морила себе голодомъ, а дѡйшла, чого хотѣла.

— Ты-жъ, доню, така була, якъ ягѡдка, — додала мати.

— Слава Богу, що минулось, — ѡдказала Маса. — Теперь нѣхто не скаже, що я мужичка, що я хлопка, що менѣ въ грудяхъ хамске сердце бѣтъ ся! А правда, мамѣчко! додала, — що я й ѡдъ попѡвѣнь ѡдмѣнилась?

Нѣчого въ свѣтъ Маса такъ не зненавидѣла, якъ духовный станъ по благочестѣю, нѣчого такъ не бажала, якъ не походити на попѡвну, бо то хлопка, каже, — а на ляховку, бо то шляхетной крови.

— Що вже тутъ ѡдмѣнятися, коли ты попѡвна зъ дѣда-прадѣда! Твого прадѣда въ сѣмъ таки сѣлѣ ляхи замучили, що въ гайдамачинну ножѣ освѣтивъ. — И дѣда твого тутъ же мучили, що збѣстались пѣсля колѣвщины. ѡнъ, бачъ, знавъ ся зъ гайдамаками, зъ тыми степовиками, що въ Ганщинѣ жили. Знатнѣго ты роду попѡвна, давного роду. Якъ бы се другими часами, то якѣй полковникъ такъ бы и взявъ тебе; ты знатнѣго роду!

— Попѡвна! знатнѣго роду! — подумала Маса; — та ще якого знатнѣго! що панове предкѡвъ то замучили, то не домучили! — и каже: — дурнѣи були мои дѣды та прадѣды, що не ѣднались зъ панами.

— А! дочко, — озвалась мати, — якого-жъ ты поганого розуму набралась! Де-жъ таки такъ казати про своихъ дѣдѡвъ та прадѣдѡвъ? Не роби сего, доню, бо то грѣхъ смертельный!

— Треба вже, — заговоривъ панотець, — набрати для неѣ додѣльне платѣчко; де-жъ ѣи ходити такимъ дыркачемъ!

— Та я, — ѡдказала Маса, — вже й сама набрала, тѡлько заплатѣть.

— А покажи, — сказавъ тато, — чого ты набрала. — Маса й вынесла зъ валькира, щось таке, що нѣ отецъ

Гервасій, нѣ жѣнка его не вмѣли й назвати, тѣлько придивлялись. — А яке-жѣ ледаче, — кажуть, — такъ и тягнеть ся за пальцями, такъ и лѣзе. А що коштує? — запытали.

— Не дорого, — бдказала Маса, — всего пятнадцать карбованцѣвъ. — И понесла назадъ у валькирь.

Глянувъ панотець на панѣматку и каже, хитаючи головою: — пару бычкѣвъ купивъ бы, рѣчнякѣвъ.

— Пять пѣвъ пасѣки, — озвалася панѣматка. — Теперь крѣпись; самъ того хтѣвъ-есть. Щобъ то було мене послухати! А теперь пятнадцать карбованцѣвъ такъ: тѣфу!

— Ты вже й розходилася, — озавсь панотець! тыхъ пятнадцать карбованцѣвъ не родило-жѣ, а й радѣсть. Нехай и она почекурить ся трохи; може въ ней тѣлько й щастя, поки ще за маминими плечима, поки ще дѣвує.

Антосѣо бувъ на дворѣ, якъ Маса приѣхала, а якъ почувъ, то такъ и причвалавъ: — здорова, каже, була!

— А! якъ сѣ маш! — озвалася она сидючи коло стола — щось вже йла, и не подивилася въ ту сторону.

— Тай не привитаешь ся? — каже Антосѣо.

— Не мала бымъ роботы, та зъ тобонъ ея вѣтаць! — бдказала Маса.

Не сказавши нѣ слова, Антосѣо почавъ спѣвати:

Бхавъ ляшокъ дорогою,

Ляцкой натуры:

На нѣмъ шапка сивенькая

Зъ свиничой шкуры.

Не спѣвавъ же далѣ сѣи пѣснѣ, а залепетавъ изъ своей головы: — За нимъ Маса точила ся; такъ въ Тернѣвцѣ навчила ся! — Тай за симъ словомъ въ ноги.

Не мѣгши збѣгати злѣсть, Маса здумала тугу розбѣгати и почала збиратись.

— Куды ты? — каже мати.

— До панѣства Росолѣньскихъ пѣду.

— И сорома тобѣ нема, — озвалася мати, — тато отъ-отъ духу пустить ся, а тобѣ гульки въ головѣ!... И заплакала.

Та для Масѣ байдуже: нехай не тѣлько тато вмирає, але й мати за нимъ; абы еи ляховки жили та ляхи здоровѣ были.

— Треба-жѣ зъ визитонъ пѣйти! — каже она, — що вы знаете!

Стиснула мати плечима и каже: — вѣй ся — вѣй ся! куръ тобѣ!

Росолѣньскій тѣлько-що бѣ обѣду встали, якъ Маса прийшла, и сидѣли собѣ: старый люльку куривъ, а дочки зъ матѣрю щось гуторили. Нѣчого розказувать, якъ зустріли они нашу поповну: вмѣли они въ таку шкуру вбратись, якъ черпаха, що й сокирою до живого не доколунаешь ся.

Зъ розмовы вышло, що Маса почала глузувати зъ поповъ, та ще мало: почала представляти попа на панахидѣ. Що вже реготались усе, то тѣлько бачити можна. Якъ ось входитъ окономъ, поклонивъ ся панови, пани, паньякамъ и Маси на послѣдку, тай каже: слышалемъ новѣе: ксьондзъ парохъ казалъ длого жиць!

— О! — панъ каже.

— Слышалемъ, — додавъ окономъ. — И теперь тамъ гомѣнь такій, и бдправу чутно, и корогва передъ хатю має.

Якъ громомъ прибило Масю, такъ сими словами: йй не жаль було за о. Гервасіємъ, якъ за батькомъ —

нѣ слова; та якось за сердце стиснуло, що смерть ухватила людину, та ще й попа, и саме тодѣ, якъ она реготалася и попа представляла. Хапаючи збѣралася дѣвчина, попрощалася и пѣшла. На улици на зустрічѣ йй бѣжить дяковна: — де вы були, панно? — пытає.

— Гдѣ и завше, — бдказала Маса.

— Ото! А батюшка вмерли, вы й не поблагословились.

Маса замовчала. Батка она не поважала, бо бнѣ бувъ пѣпъ, а благословеньствомъ не погорджувала: хто-бъ бувъ-не-бывъ батько, а все-жѣ бнѣ батько; его благословеньство а зо дна моря вытягає, и зъ тяжкой неволѣ вызволить.

— А покѣйни, — додала дяковна, — такъ довго васѣ кликали: Масю-Масю! де моя Маса? Такъ и вмерли, що васѣ споминали. Розбѣгли ся за вами, та наче намъ ноги пообдѣривало, наче дороги позавязувало. И въ голову не прийшло, де бы васѣ шукати! Ажъ отсе теперь, якъ уже все скѣнчилось, ймосѣ кажуть до мене пѣди, Тетяно, до Росолѣньскихъ; она тамъ.

Надѣ о. Гервасіємъ вже правили чотыри попы, всѣ въ чорныхъ рызахъ; въ головахъ ему поставникъ горѣвъ, а заразъ пѣдѣ образомъ вѣнокъ висѣвъ: жнива были ранѣ, — вчора обжинки справляли, жито дожали, и покѣйный запрашавъ женцѣвъ ще й на той рѣкѣ. На бѣнѣ требникъ лежавъ, зъ хрестомъ въ епитрахиль замотанный. О. Гервасій въ нѣму, було, зъ кропиломъ ходить, выводъ читавъ, ходитъ сповѣдати. Кому теперь оно зостанеть ся!

Не плакала Маса, тай панѣматка не плакала, и Орися нѣ. Панѣматка ходила, якъ пришиблена, сама себе не тямивши: щось бы робила, и тѣлько шупортаеть ся: те вѣзьме, тамъ покладе; друге вѣзьме, туды понесе; те розбѣе, якъ кладе, друге само зъ рукъ выпадетъ. И бѣла-бѣла, наче сѣ крейдею хто вытерѣ. Орися й плакала-бъ, та не могла: за сердце стиснуло, ажъ мову замкнуло, и слѣзы наче завязавъ, наче камѣнемъ ихъ приклавъ у грудяхъ, хочъ бы одна наверхнулася — такъ нѣ. Текля ще дуже мала була. Ся почала плакати, та бабки сѣ перевѣрили, що татунѣо сплять, то й она заснула, а якъ устала, то лишь допытуеть ся, чи скоро татунѣо встануть?

— Бѣжи, сыну, буди! нехай встають! — казали бабы.

Пѣде маленьке и тормосить тата; вставайте татку; ось люде до васѣ прийшли! — И бѣжить назадъ: не встають, каже, та такій твердѣ та холоднѣй!... а!...

Такъ бѣгає, жибонить, тай засне.

Антосѣо тѣлько побивавъ ся, що й не сказати. Сей бачивъ свѣрѣтъ въ школахъ, то знавъ, що й его въ свѣтѣ очѣкує, и таки мавъ сердце хлопчаче, что и въ лѣщатахъ пицить. Сему не збувало на слѣзы, та не довго: розболѣлася голова, що куды! и бнѣ лѣгъ десь въ соломиѣ тай думавъ-думавъ и заснувъ.

Що вже людей ишло за гробомъ! и старе, и мале. Всѣ любили покѣйного, то всѣ й вышли выпроводити его до новон оселѣ. Та всѣ сумнѣ та не веселѣ; хѣба старцѣ, що чули жирный обѣдъ. Сѣ тѣлько не сумували, бо якъ трапить ся разъ на вѣку така лахва, то й добре. Они тѣлько голосно свои молитвы вычитували: а дай зе ему! та подай зе ему души спасенія, грѣхѣвъ отпущенія. — А въ души думаютъ: а пироги гарячѣ, погравы кипячѣ, та молосѣну касю на братію насю.

— Ай-ай-ай! на-що вы татка землею пригортаете? —

закричала Текля, якъ у трумну загрузотало, и стала пручатись у старосты на рукахъ... Ай!... На що вы татка пригортаєте?...

Що вже їй не говорили, ніщо не подіяли: верніть тай верніть мені татка! на що вы їх землею прикидали! имъ тамъ тяжко буде! они тамъ задуться! — Такъ и до дому принесли малу щебетушечку, що все плакала.

Справили обідъ, якъ годить ся; и хто побовъ, хто побавъ згадувать о Гервасія; тільки дуже до пбзна чути було гомонъ по селѣ. То Солодчане згадували свого панотця: — адже добрый бувъ неббжчикъ?

— Та хйба я що?

— Та нічого; але панотець добрий були?

— Та-же.

— Оже не буде вже такого!

— Може, що й такъ.

— Ге!

Горе всякимъ сиротамъ, а попбвнамъ и Богъ забувъ. На Подблю попы не мають жадныхъ маєтківъ, хйба хату, то що, та й те на церковній землі; то того й дивись, що приїде новий панотець, збере судъ и выкидає зъ свого добра. Або приймай*) свою хату зъ чужої землі. Одна пблбга зосталась имъ: просити архирея, щобъ почислили приходъ за сиротами. Якъ се вдасть ся, то принаймъ свій кутякъ матимуть до якогось часу, и сяка-така капанина буде зъ парафія — то за треба, то зъ прикосбвъ.

Такъ лучилось и зъ сиротами о. Гервасія: приходъ побовъ за ними; панѣматка згодила собѣ викарого, старого-старезного вдбвця панотця, що нічого не потребувавъ, лишъ притулку та хлѣба шматка, — нічого не бажавъ, тільки моливъ ся Богу — въ дорогу, значить, збиравъ ся — въ далеку! ажъ на той свѣтъ, до Бога!

(Дальше буде.)

КОРОТКА

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОЙ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ПЕРШІЙ.

(Дальше.)

Кблька слбвъ про автора Слова. Авторъ сего памятника незвѣстный намъ по имени. Изъ самого твору можъ лишъ се дбзнатись, що бнъ живъ въ вѣку Игоревбмъ. Именно зазывъ до тогдѣшнихъ князѣвъ о помбчъ есть безперечно доказомъ, що авторъ бувъ сучаснымъ и мабуть присутнымъ розвиткови тогдѣшнихъ подѣй. Коли-жъ зважимо, що галицкій князь Ярославъ Осмомысль, до котрого авторъ звернувъ ся въ апострофѣ своѣй, въ 1187. р. вмеръ, то зможемо припустити, що сей памятникъ написано мѣжъ 1185—1187. рокомъ. Одатъ догадуемо ся, що авторъ бувъ чоловікомъ свѣтскимъ, а не духовнымъ, и що мабуть належавъ до двбрской дружины Игоревон. Де бнъ родивъ ся и де живъ, годъ намъ дбзнатись. Проф. Партыцкій думає, що авторъ Слова бувъ Галичаниномъ, родомъ зъ Сяноцкого округа, отже „Лемкомъ“ („Темній мѣсяца, стор. 102—107).

*) Забирай. — Прим. ред.

Языкъ и форма Слова. Авторъ перенявъ ся такъ живо народною поезією свого часу, що въ творѣ своемъ не мбгъ не хбснуватись мовою живою. Тблько-жъ годъ було ему розвинути въ своемъ писаню всю красу сеї мовы, по-за-якъ грамотѣвъ того часу придержувались языка церковно-славянського. А вже-жъ языкъ Слова представивъ ся-бъ намъ о много чистѣйшимъ, наколи-бъ переписувачъ не вносили въ него признаковъ своего нарѣчія. Правда, що Слово писавъ авторъ-Украинець, але тоті побнѣйші грамотѣвъ позмѣнювали деякі формы на ладъ мовы церковно-славянської, або й приспособили ихъ до выговору нарѣчія пбвбно-великоруского. Одатъ дбйшло Слово до насъ въ редакціи великоруской, а звукова сторона сего памятника збстала бдъ насъ закрыта сѣтью правописи побнѣйшой.¹⁾ — Труднѣйше рѣшити пытанє про форму Слова. Майже всѣ выдавцѣ Слова суть сеї думки, що форма его есть переважно прозаичною, що поетъ не вязавъ ся правилами метрики. Все-жъ таки якісь рбдъ звучного ритму можна завважати трохи-що не всюды. Именно появляє ся ритмъ такій, въ якомъ зложено побнѣйші думы украинскій, при чбмъ неразъ кблька вѣршѣвъ кбнчить ся тымъ-самымъ римомъ, якъ: *Всеславъ князь люгемъ судяше, || княземъ ряды рядяше, || а самъ въ ночь волкомъ рискаше* (XI). Римъ же зъ правильнымъ ритмомъ находится ся тблько въ кблькохъ мѣсяцяхъ; порбвн. *Ту ся котлемъ приламати, || ту ся саблямъ потручати* (V.); — *жаждою имъ лучи сѣрлже, || тугою имъ тули затче* (XII). Инакше задивлює ся на сю справу п. Партыцкій. Онъ замѣчає отъ-се: „Бетъ поемать, — мусить бути въ нѣмъ и ритмъ якийсь, — а если есть ритмъ, то мусить бнъ бути переведенный пбсля певныхъ засадъ акцентовыхъ“. Проф. Партыцкій каже, що въ прапописи поемату найшлась перша и дуже важна пбдстава до дальшихъ слѣдженъ, та що держачись тої правописи, мбгъ бнъ вже лекше дбйти бодай деякихъ правилъ акцентовыхъ и розпбзнати яко-такъ ритмичну будову старорускихъ стихбвъ. („Слово о полку Игоревбмъ“. Во Львовѣ, 1884, стор. 8). Замѣтивши, що цѣле Слово писане ямбами (—) и трохеями (—) розбивъ бнъ весь творъ поетичный на стихи. Число-жъ стбпъ въ поодинокихъ стихахъ Слова по его мнѣню не есть однакоже; найчастѣйше зустрічають ся стихи, зложені зъ 5 и 6 стбпъ. Довшій стихи мають завсѣгды цезуру, черезъ що кождый зъ нихъ розпадає ся якъ-бы на два окремі стихи (стор. 52). Впрочбмъ гадка п. Партыцкого про реконструкцію метричного ладу въ Словѣ не есть новою. Вже передше розбдали сей памятникъ на стихи два учені мужѣ, а то Николай Гербель²⁾ и Яковъ Малашевъ.³⁾

Исторія бдкрытя Слова о полку Игоревбмъ. Слово бдкрывъ въ 1795. р. графъ Алексій И. Мусиявъ-Пушкинъ, оберпрокуроръ св. синода въ Петербурѣ. Онъ збиравъ пристрастно всякій антикарскій предметъ, якъ рукописи, монеты, и бдтакъ въ одной книгарни петербургской межи стародавними книгами и паперами бдкрывъ такожъ рукописъ Лаврентіевску лѣтописи Несторовон. Се-жъ дорогоцене бдкрыте спонукало

¹⁾ П. Житецкій, „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія“. Кіевъ, 1876; стор. 42. 49.

²⁾ „Игорь, князь сѣверскій“. Поэма. Переводъ Николая Гербеля. Изданіе второе. С.-Петербург. 1855. 8°.

³⁾ „Слово о полку Игоревѣ“. Поэтический памятникъ русской письменности XII. вѣка. Перевелъ Яковъ Малашевъ. Москва, 1871. 8°.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

его, допытывались всюду черезъ агентѣвъ за антикварскими рѣдкими рѣчами, и тогда повелось ему (1795) набути тую рукопись, въ котрой находилось Слово о полку Игоревѣмъ. Тая-жь рукопись была тогда у Юлія, архимандрита Спасо-Ярославскаго монастыря, и обѣимала 8 статей змісту свѣтскаго. Пятою-жь статью було „Слово о плъку Игоревѣ, Игоря Святѣслава, внука Ольгова“.

Черезъ кобляка лѣтъ займать ся Мусинъ-Пушкинъ обдчитанемъ и перекладомъ сего памятника на мову велико-руську. Выдаючи же Слово въ 1800. р., не спомнувъ нічого про се, якимъ письмомъ и на якомъ матеріалѣ оно написано. Ажъ побѣйше, коли єдина рукопись Слова при великомъ пожарѣ Москвы (1812) згорѣла, заявивъ Мусинъ-Пушкинъ, що она писана на гладкомъ паперѣ, та що по его мнѣню єдносити ся до кбнця XIV., або до начатку XV. вѣку. Однакже проф. Тихоновъ гадавъ, що сеєя рукопись правдоподобно при кбнци XVI. вѣку була написана (Слово о п. Иг., стор. III—IX).

Сейчасъ по своѣмъ одкрытю оказалось Слово безперечно найцѣннѣйшимъ творомъ не только помѣжъ статьями того збѣрника Юліевого, але й помѣжъ всіми памятниками литературы руской. Справдѣ, належитъ признати, що незвѣстный намъ по имени авторъ высказавъ у своѣмъ творѣ такій гадки, якій для его земляковъ були найдорожшою спадщиною по колишнихъ предкахъ. Именно заявивъ онъ горячу любовь до своєи бѣтчины, котра давнѣйше була славною, а за его часѣвъ черезъ незгоды та свары тяжко страждала. Коли-жь Слово о полку Игоревѣмъ має високу вартѣсть поетичну, то не дивота, що вже въ кбнци XIV. вѣку оденъ грамотѣй великорускій (по мнѣню Карамзина Рязанецъ Софроній) взявъ собѣ его за взорець своєго писаня, та зладивъ *Сказаніе о Мамасевожъ побѣдѣхъ*. Особливо-жь въ той редакціи, що має заголовокъ *Задонщина*, великорускій той памятникъ являє ся справдѣ копією Слова о полку Игоревѣмъ. Тблько авторъ *Задонщины* не зрозумѣвъ деякихъ мѣсьць у словѣ та поперекручувавъ много речень чуднымъ способомъ.

Выдана и переклады Слова. Одъ часу одкрыти Слова ажъ до сего дня явилось 28 выданъ та звышь 20 перекладѣвъ окремыхъ, не вчисляючи въ тее всѣлякихъ росправъ естетичныхъ и критичныхъ.

Изъ выданъ Слова наводимо лишь отъ-сѣ:

1. *Мусинъ-Пушкина*. „Ироническая пѣсьнъ о походѣ на Полощовъ удѣльнаго князя Новгородскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII. столѣтія съ переложениемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе“. Москва 1800. (стор. VIII. 46) 4°. Се выдане зъ деякими замѣтками и зъ „таблицею родословною“ зладивъ графъ Алексѣй И. Мусинъ-Пушкинъ при помочи Н. Н. Бантыш-Каменскаго и А. Θ. Малиновскаго.

2. *Грамматина*. „Слово о полку Игоревѣмъ, историческая поэма, писанная въ началѣ XIII. вѣка на славянскомъ языкѣ прозою...“ Москва 1823. 8°. Крѣмъ великорусскаго перекладу прозаичнаго замѣстивъ Грамматинъ въ сѣмъ выданю ще другій перекладъ метричный. Пѣсла поясненъ грамматичныхъ та историчныхъ находить ся „таблица родословна“, а бѣтакъ въ додатку чеській памятникъ „Судъ Любушинъ“ зъ перекладомъ великорусскимъ.

3. *Максимовича*. а) „Пѣсьнъ о полку Игоревѣ, сложенная въ концѣ XII. вѣка на древнемъ русскомъ языкѣ. Издана съ переводомъ на нынѣшній русскій языкъ — Михайломъ Максимовичемъ“. Кієвъ 1837. 12°; б) „Пѣсьнъ о полку Игоревѣ. Критическій разборъ изъ лекцій о русской словесности, читанныхъ 1835. г. въ университетѣ св. Владиміра М. А. Максимовичемъ“ (Журналъ минист. народн. просвѣщ.). С.-Петербургъ, 1837; в) „Слово о плъку Игоревѣ, Игоря,

сына Святѣслава, внука Ольгова“ (въ „Украинци“ М. Максимовича, кн. I. Москва, 1859. 8°. стор. 87—112).

4. *Дубенскаго*. „Слово о плъку Игоревѣ, Святѣслава пѣстворца стараго времени. Объясненное по древнимъ письменнымъ памятникамъ магистромъ Дмитріємъ Дубенскимъ“. Москва, 1844. 8°. („Русскія достопамятности“, часть III).

5. *Гаттала*. „Slovo o polku Igorevě. Vydal Martin Hattala“. V Praze, 1858. 8°. Пояснене тексту єсть многоцѣнне; такожъ перекладъ чеській уважає ся зовсѣмъ добрымъ.

6. *Пекарскаго*. „Слово о полку Игоревѣ“, по списку найденному между бумагами императрицы Екатерины II, адъюнкта П. Пекарскаго. С.-Петербургъ, 1864. 8°. Пекарскій выдѣвъ рукописный текстъ Слова, що находивъ ся въ царекѣмъ архивѣ мѣжъ паперами царицѣ Катерины II. Той текстъ єсть только копією той рукописи, котрою хѣснувавъ ся Мусинъ-Пушкинъ, и мабути ученый сей графъ доставивъ его Катеринѣ. Коли отже первѣстною рукописи нема, то перше выдане Мусинъ-Пушкина заступає недостатку поваги рукописной, а тая рукопись Катерины II. служить только денекуды ко справленю тексту.

7. *Тихоновъ*. „Слово о полку Игоревѣ. Издано для учащихся Тихоновымъ“. Москва, 1866. 8°.

8. *Ербена*. „Dvě zpěvy staroruských, totiž: O výpravě Igorově a Zádostina. S kritickými, historickými i jinými vysvětlujícími poznámkami a doklady vydal Karel Jaromír Erben“. V Praze, 1870. 8°. Въ сѣмъ выданю деякі замѣтки грамматичны суть похибны, але поясненія историчны уважають ся справдѣ цѣнными; такожъ перекладъ чеській єсть удовлетворяющій.

9. *Вяземскаго*. „Замѣчания на Слово о плъку Игоревѣ князя Павла П. Вяземскаго“. С.-Петербургъ, 1875. 8°, сторѣнь XLVI, 517 и 105. Поглядъ ученого сего князя на поезію народну єсть денекуды похибный, по-за-якъ основує ся на теоріи о мистицизмѣ давныхъ казокъ троянскихъ.

10. *Огоновскаго*. „Слово о плъку Игоревѣ. Поетичный памятникъ руской письменности XII. вѣку. Текстъ с перекладомъ и с пояснениями издамъ Омелян Огоновскій“. У Львові, 1876. 8°. — Порѣвн. Хрестоматію староруску Ом. Огоновскаго: „Слово о полку Игоревѣмъ“, стор. 160—200.

11. *Всеволода Миллера*. „Взглядъ на Слово о полку Игоревѣ“. Москва, 1877. 8°.

12. *Потебни*. „Слово о полку Игоревѣ. Текстъ и примѣчания. А. Потебни“. Воронежъ, 1878. вел. 8°. Поясненія тексту суть знамениты.

13. *Партыцкаго*. „Слово о полку Игоревѣмъ. Текстъ зъ перекладомъ и зъ поясненемъ старорусскихъ правилъ акцентовыхъ и ритмичныхъ, издавъ Ом. Партыцкій“. Во Львові, 1884. 12°. — „Темный мѣсяцъ въ словѣ о плъку Игоревѣ, поясненъ Ом. Партыцкій“. У Львові, 1883. 12°.

Переклады Слова маємо въ мовахъ (мало)руской, російской, болгарской, сербской, словѣнской, чеськой и польской, и такожъ въ мовѣ нѣмецкой та французкой. И такъ крѣмъ перекладѣвъ, приложеныхъ до выданъ тексту Слова (примѣромъ крѣмъ рускихъ перекладѣвъ Огоновскаго и Партыцкаго та крѣмъ чеськихъ перекладѣвъ Ганки — зъ 1821. р. — Гаттала и Ербена), маємо 4 переклады (мало)рускій, 7 перекладѣвъ російскихъ, 1 болгарскій, 2 сербскі, 1 словѣнскій, 3 польскі, 2 нѣмецкі, 1 французскій перекладъ. Тутъ згадуємо лише про переклады рускі:

а) *Дюбичкаго*. Перекладъ метричный сего писателя находить ся у „Пчолѣ“, львѣвскѣмъ журналѣ И. Гушалевица зъ 1849. р.

б) *Максимовича*. „Пѣсьнъ о полку Игоревѣ“, (Украинецъ, издаваемый Мих. Максимовичемъ; книжка I. Москва, 1859, стор. 49—86). Сей перекладъ, зладжений вѣршами по взорѣ украинскихъ думъ, уважає ся все ще вельми удовлетворяющимъ.

в) *Кендзерскаго*. „Слово о полковѣ Игоревѣмъ. Переспівъ зъ старосвѣтської грамоти XII. ще столѣтія. Переклав В. А. Кендзерскій“. Кременчуг, 1874.

г) *Вагилевича*. „Повѣсть о полку Игоревѣмъ“ („Руска бібліотека“ И. Оишкевича, томъ III, выданный Академичнымъ Братствомъ у Львові 1884; стор. 119—128).

До литературы Слова о полку Игоревѣмъ належать мѣжъ иншими росправы и студіи:

а) *Максимовича*. Его цѣнный студіи про Слово о полку Игоревѣмъ помѣщенъ въ Журналѣ министерства народн.

просв. зъ 1836. р. (статья I и II.) и 1837. р. (статья III.), и такожъ въ Москвитинѣхъ зъ 1855. р., въ котромъ находить ся его „Замѣчанія на пѣснь о полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля“.

б) *Мицкевича*. Въ двухъ лекціяхъ о литературѣ славянскій розвивувъ сей польскій поетъ на основѣ перекладу Бельовского гарный поглядъ на рускій памятникъ, и оцѣнивъ его досытъ вѣрно изъ становища эстетики. (*Literatura słowiańska, wykładana w kolegium francuzkiem przez Adama Mickiewicza. Tłumaczenie Felixa Wrotnowskiego. Rok I. 1840—1841. Wydanie III. Poznań, 1865. Lekcya XIV. XV.*)

в) *Головицкого*. Колишній професоръ университета Львовского написавъ важну розправу о поетичній вартости Слова и пояснивъ такожъ граматично деякія формы. (*Ueber Ihor's Heereszug gegen die Polowzer, vom Prof. Głowacki. Viertes Programm des k. k. acad. Staats-Gymnasiums in Lemberg, 1853.*)

г) *Смирнова*. „О Словѣ о полку Игоревѣ. I. Литература Слова со времени открытія его до 1876. г. А. Смирнова“. Воронежъ, 1877. — II. „Пересмотръ нѣкоторыхъ вопросовъ А. Смирнова“. Воронежъ, 1879. (Отдѣльный оттискъ изъ „Филологическихъ Записокъ“).

д) *Партыцкого*. „Старорусскій акцентъ и ритмика Слова о полку Игоревѣ“ („Зоря“, письмо литературно-научное для русскихъ роднигъ, подъ редакціею Ом. Партыцкого. Рочникъ V. У Львовѣ, 1884; число 9—16; 18—21).

ПЕРІОДЪ ДРУГІЙ.

Загальний поглядъ историчный и литературный.

Татарске лихолѣтѣ въ Руси-Украинѣ почалось въ 1240. роцѣ и навѣщало єѣ рувною звышь сто лѣтъ, поки примучена земля не найшла захисту въ силѣ князівъ литовскихъ. Въ наслѣдокъ тяжкою недолѣ упадає Кієвъ, переставъ бути осередкомъ житя политичного и церковного, а підносить ся Володимиръ Залѣскій на рѣцѣ Клязмѣ; опѣсля-жь бѣдъ 1328. року Москва займає провѣдъ въ Руси супротивъ Кієва — матери русскихъ городѣвъ. Справдѣ шкода велика, що въ Кієвѣ не мѣгъ удержатися политичный центръ Руси; та-жь на Украинѣ въ гарній, степовій природѣ розвивалась поезія житя, не запропастивъ ся ще наклѣнъ до вѣчного демократичного ладу политичного, а для народнои просвѣты положено тамъ засновокъ зъ тыхъ писаняхъ старорусскихъ, въ котрыхъ являлись слѣды живого слова и свѣтогляду народнои. Въ Москвѣ же царскій деспотизмъ занашапувавъ всякія проявы волѣ, а византийску просвѣту перетворено тутъ въ мертвоту дивовижну.

Зъ упадкомъ Кієва знемогла жизнь національна и суспѣльна цѣлои Руси-Украины. Коли-жь дика Татарва згнушчалась изъ заграбленихъ вольныхъ людей, накладоючи на нихъ тяжку данину, то рускому духовенству заявляла она поважанє, бо жахалась слугъ божихъ, котрі зъ евангеліємъ и хрестомъ въ рукахъ выступали противъ ворогамъ бѣснующимъ. Одтакъ ханы давали духовенству пѣльгу бѣдъ всякой данины, стараючиє прихилити єго на свою сторону. Ба, въ ярлыкѣ¹⁾, данѣмъ въ хосенѣ рускои церкви, ханы зывали духовенство, щобъ оно правымъ сердцемъ молило за нихъ Бога та ихъ благословило²⁾. Хоча же церковь бѣдъ Татаръ не дѣзнавала напасти, то народъ страждавъ тяжко и Русь-

¹⁾ Ярлыкъ, слово татарске, значить „грамота татарского хана“.

²⁾ П. Полевый, „Исторія русской литературы въ очеркахъ и біографіяхъ“. С.-Петербургъ, 1871; стор. 62.

Украина нападами дикихъ поганцѣвъ замѣнилась въ пустыню: изъ людей хто бувъ убитый, хто попалъ ся въ ясырь,¹⁾ хто скривавъ ся въ лѣсахъ и степяхъ. Справдѣ велика катастрофа навѣстила Русь безталанну. Въ городахъ и селахъ не було людей; здавалось, що Русь не двигне ся нѣколи изъ страшнои загибели.

Хоча-жь у тогдѣшнихъ бѣдосинахъ суспѣльныхъ настала велика путаниця, то все-таки годѣ притакнути руссѣйскому историкови М. Погодинови, котрый выдумавъ якусь теорію про вандрѣвку обохъ народѣвъ, Великорусѣвъ и Малорусѣвъ. Се бо гадавъ бѣдъ, що тѣ недобитки, котрі остались по погромѣ татарскѣмъ, переселились въ пѣвнѣчній стороны, въ Залѣсє²⁾ та що пустіи и покінненіи мѣсяця заняті були опѣсля Малорусами, котрі прийшли сюды изъ-за Карпатъ. Тыми же недобитками, що повандрували въ Залѣсє, по думцѣ Погодина, були Великорусы, котрі до Татарщины сидѣли въ Руси полудневѣй, и бѣдъ въ вѣцѣ XIV. прийшли сюды Малорусы изъ-за Карпатъ, де була ихъ „прародина“³⁾. А вже-жь тая думка єсть справдѣ дивовижна и осталась теорією лишь въ головѣ Погодина.⁴⁾

Тяжке лихолѣтѣ бѣдвернула бѣдъ Руси-Украины Литва. Князѣвство литовске скрѣпилося у своихъ зачаткахъ только черезъ Русь, то-жь годилось справдѣ, чтобы оно нашу батьківщину въ недоли спасло бѣдъ загибели. Уже князь Мендовъ засновавъ княженє въ Новгородѣ литовскѣмъ на Чорній Руси и ставъ ся такъ сильнымъ, що галицкій князь Данило глядавъ єго союза противъ Конрада мазовецкого. Межи наслѣдниками Мендовга старшій єго сынъ Войшелкъ бѣдавъ ся культурному впливови Руси. Бувши черцемъ, скинувъ бѣдъ 1265. р. ризу чернечу и зъ помѣцю пиньскихъ князѣвъ бѣшовъ на Новгородѣ литовскій. Коли-жь бѣдъ сей городъ займивъ, то призвавъ въ помѣчь Шварна Даниловича и ставъ кроваво метитися прихильникамъ партіи литовской. Одтакъ рѣшивъ ся сполучити Литву зъ Русею: назвавъ себе сыномъ Василька Романовича, князя волинского, и принявши князя Шварна за своего сына, передавъ єму литовске князѣвство, та й вернувъ ся въ свой монастырь, основанный надъ рѣкою Нѣманомъ. Якъ же Войшелка убивъ Левъ Даниловичъ а Шварно умеръ (1267—1268), то тронъ литовскій заняли противники партіи руской.

Коли-жь Руси не було суждено скрѣпити ся сполученємъ зъ Литвою, то Литвѣ припала доля, зберегати свою помѣчницу, се-бѣ-то Русь полуднево-заходну, бѣдъ нападѣвъ татарскихъ и бѣдъ кормити Москвы. Безъ помѣчи Руси Литва не могла-бѣ истувати, и только

¹⁾ Ясырь, слово арабско-турецке, значить „невольникъ военный“.

²⁾ Залѣсємъ звались просторіи, нелюднїи землі на пѣвнѣчно-схѣдной сторонѣ давной Руси, бѣдѣдѣнїи бѣдъ неи великими лѣсами. Первѣстно сидѣли тамъ племена финскїи або чудскїи, котрі зъ годомъ-перегодомъ змѣшались зъ колонистами изъ полудневои Руси, изъ Смоленска и Новгорода. Принявши же вѣру христїянску, финскїи племена тратили зъ часомъ свою народнѣсть и змѣшавши ся зъ тыми колонистами вытворили окремый народъ, що зове ся москвскимъ, руссѣйскимъ або великорусскимъ.

³⁾ М. П. Погодинъ, „Записка о древнемъ языкѣ русскомъ“ (въ „Извѣстіяхъ II. отд. Акад. Наукъ“. СПб. 1856, стор. 70—92); порѣвы. М. А. Максимовичъ, „Филологическія письма“ (въ „Русской Бесѣдѣ“ 1856, кн. 3. стор. 78—139).

⁴⁾ Порѣвы. А. Котляревскій, „Были ли Малорусы исконными обитателями полянской земли, или пришли изъ-за Карпатъ въ XIV. вѣкѣ?“ („Основа, южно-русскій литературно-ученый Вѣстникъ“. 1862. Листопадъ. С.-Петербургъ).

на основѣ руского элементу піднеслась она въ началу XIV. вѣку, именно за великого князя Гедимины, который въ грамотахъ писавъ ся королемъ Литовцѣвъ и Русинѣвъ (rex Litwinorum Ruthenorumque).¹⁾ Коли бѣ такъ въ роцѣ 1362. великій князь литовскій Ольгердъ, сынъ Гедимины, побивъ Татаръ, перейшла Кіѣвска и Подѣльска земля безъ опоры мѣстевой людности подъ власть великихъ князѣвъ литовскихъ, котрѣ вже до того часу вспѣли подъ своею державою злучити князѣвства Полоцке, Туровске, Брянске, Черниговско-Сѣверске, Волыньске, а небавомъ по занятю Кіева такожъ князѣвство Смоленське. Такъ отже крѣмъ Руси Галицкои майже всея землѣ рускѣй злучились зъ Литвою и утворили велике князѣвство руско-литовске.²⁾ По причинѣ же, що Литовцѣ не любили своихъ князѣвъ, були тѣмъ-же приневолені, заявляти свою симпатію народности рускѣй.³⁾

Мѣжъ-тѣмъ Русь Галицка дѣсталась подъ власть Польщѣ. Послѣднимъ княземъ галицко-володимирскимъ бувъ Юрій II. Онъ принявъ 1334. р. титулъ „natus dux totius Russiae minoris“.⁴⁾ Звычайно пишутъ историки за проводомъ Карамзина, що по смерти Юрія (1336) тронъ галицкій занявъ Болеславъ Тройденевичъ, которо мати Марія була вѣдай старшою сестрою Юрія II. Але-жъ жерела историчніе выказуютъ, що Юрій II. и Болеславъ Тройденевичъ были особою одною и тою самою.⁵⁾ Коли бѣ такъ Болеславъ-Юрій нагло вмеръ, то въ 1340. р. король польскій Казимиръ Великій займивъ руску займанщину, се-бѣ-то Русь галицку. Спершу здавалось, що Польща не занепасть въ Руси автономію народнои и церковнои. Уже-жъ самъ Казимиръ В. писавъ (1371) ко царгородскому патріарху Филотею, домагаючися поставленія епископа Антонія галицкимъ митрополитомъ, чтобы не пришла конечна потреба, хрестити Русинѣвъ на вѣру латиньску.⁶⁾ Однакже автономія Руси галицкои нарушалась небавомъ опѣся, а 1432. р. князѣвство галицке перетворено въ воеводство.

Въ другѣмъ періодѣ исторіи нашої литературы Русь галицка перестала отже приймати просвѣту византийску, и въ змаганіяхъ политичныхъ та культурныхъ прихилилась по-неволи до Европы заходной. Уже Данило Романовичъ стоявъ у звязи зъ королѣвскими дворами Угорщины, Польщѣ та й зъ родомъ бабенберско-австрійскимъ. Не маючи польги бѣдъ Татаръ и бажаючи въ своемъ князѣвствѣ удержати центръ Руси, пославъ онъ своего архіепископа Петра на вселенскій соборъ въ Люгдунъ (1245). Данило не протививъ ся принятію уніи церковнои зъ Римомъ, бо гадавъ, що одержить бѣдъ Папы помѣчь противъ Татары. Папа Иннокентій IV. дѣзнавшись бѣдъ руского архіепископа про того врага христіанства, выславъ зъ Люгдуна францисканця-монаха, Іоанна Пляно-Карпина, зъ пятьма монахами того-жъ ор-

дина черезъ Польшу до хана татарского въ Каракорумъ. Тѣ-то папскіе послы прїѣхали изъ Польщѣ въ городъ Володимиръ зъ княземъ Василькомъ, братомъ Данила. А вже-жъ той Пляно-Карпиво одержавъ бѣдъ Папы такожъ миссію ко рускимъ князямъ и ко рускѣй іерархіи въ тѣй цѣли, чтобы зблизити церковь Руси полудневою до престола римского.¹⁾ Опѣся (1255) Данило принявъ зъ рукъ папского легата Опизона вѣнецъ королѣвскій, але небавомъ збрвавъ всякі звязи зъ Римомъ, поза-якъ не мѣгъ дождатися помочи противъ дикой Татары. По смерти же Данила (1264) Русь не въ силѣ була опертись напастямъ татарскимъ и устоятися супротивъ змаганія Литвы и Польщѣ. Такъ Украина и прочі полуднево-заходніе землѣ рускѣй опинились подъ захистомъ Литвы, мѣжъ-тѣмъ коли Русь галицка попалась Польщѣ на поталу. Але-жъ и Литва не довго зберегала народній и церковній святощъ Руси, котра дала їй свою просвѣту. Се бо литовскій князь Володиславъ Ягайло, що оженивъ ся зъ польскою королевою Ядвигею, заключивъ унію персональну межъ Литвою и Польщею (1386), изъ-за чого полуднево-заходню Русь поставлено въ посередну звязъ зъ Польщею. Той-то володаръ поддавъ ся самоволи шляхты польскои, котра бажала Русь спольщити.

„Слово о полку Игоревѣмъ“ було неначе пѣснею лебединою передъ сумною затратою житя національного и литературного въ Руси-Украинѣ. Дикі поганці попали книги и порозганяли ученыхъ грамотѣвъ въ пустыни та лѣсы. Не стало науки на Руси, ба и поетичный свѣтоглядъ людю зныдѣвъ, уступаючися передъ темными забобонами и дикими обычаями. А вже-жъ давнѣйше бували ученіе грамотѣвъ и спѣваки. Такъ прямѣромъ читаемо въ лѣтописи Волыньско-Галицкѣй згадку про Тимофея, „премудрого книжника“, который бувъ родомъ зъ Кіева, и (1205) въ Галичи притчею (прислѣвiami) гамувавъ Бенедикта, буйного воеводу угорского.²⁾ Одтакъ звѣстно намъ, що въ 1241. р. живъ въ Перемышлѣ „словутный пѣвецъ“ Митуса, который „за гордость“ не хотѣвъ служити князеву Даниловичу.³⁾ Ба ще и подъ рокомъ 1288. сказано въ лѣтописи про князя Володимира Васильковича, що „бысть книжникъ великий и филологъ, акого же не бысть по всей земли и ни по немъ не будеть“.⁴⁾ Въ тѣмъ-то часѣ оденъ грамотѣй, що сприявъ династіи Романовичѣвъ, зладивъ вельми важну лѣтопись Волыньско-Галицку, — и се есть единый письменный твѣръ сего періоду, що має справдѣ вартѣсть литературну. Впрочемъ изъ пѣтмы духовои не выринае нѣ одно зъявище просвѣтне, що було-бъ выразомъ якогось идеѣ, що було-бъ неначе зоркою ясною въ темной ночи. Духовній пастырѣ падыкають-нарькають за для недолѣ загальнои, але, будучи неучами, не можуть свои паствы двигнути морально, та въ своихъ проповѣдяхъ учать подекуды самы новыя забобонѣвъ. Справдѣ, тая паства, повернувши зъ пустыни и лѣсовъ на згарища хатъ своихъ, хотѣла учути якусь здорову науку, чтобы втихомирилась въ тяжкихъ злидняхъ. Та дарма! слѣпый слѣпого не поведе. Такъ отже темный людъ, лишеныи

¹⁾ В. Б. Антоновичъ, „Очеркъ исторіи великаго княжества литовскаго до половины XV. столѣтія“. Выпускъ I. Кіевъ, 1878; стор. 47.

²⁾ Ол. Барвѣнскій, „Исторія Руси“. Часть IV.; стор. 4. У Львовѣ 1882.

³⁾ Антоновичъ, въ выше наведенѣмъ историч. творѣ, стор. 49.

⁴⁾ Карамзинъ, „Исторія государства російскаго“, томъ IV., примѣч. 276.

⁵⁾ Порѣн. Jiří II, poslední kníže veškeré Malé Rusi. Kritický pokus Jana Řezábka. (Časopis Musea království českého. 1883. Redaktor: Jos. Emler. Ročník LVII. V Praze; str. 120—141; 194—218).

⁶⁾ Филаретъ „Исторія рус. церкви“. Періодъ II, стор. 86.

¹⁾ А. Петрушевичъ, „Историческое извѣстіе о церквѣ св. Пантелеймона близъ города Галича“. Львовъ, 1831; стор. 52—56.

²⁾ Полн. собр. рус. лѣтоп. II, 157.

³⁾ ibid. II, 180.

⁴⁾ ibid. II, 218.

самому собі, пригадував собі давній перекази батьків і зберігав останки свого світогляду бдѣ загибелі. Аж ось саме-тогдѣ недобитки-грамотѣвѣ дбалися, що встѣ якійс книги, що їх церкви заказує. Ті-то заказані книги дбалися в Русь изъ Византії посредствомъ перекладѣв болгарско-славянських. Легенди про свѣтъ чудесный, оповѣданія про тайны природы, рѣжній чародѣйній слова та дивовижній молитвы были для тогдѣшнихъ людей вельми принадною поживою духовною, котра могла заступити всяку просвѣту, подавану недовченими учителями. Не дивно отже, що литература вѣ періодѣ другомъ находилась в упадку, хоча литовскій князь, принявши культуру руску, в судахъ и урядахъ завелъ языкъ рускій. Вѣ литовскій Руси була-бъ ачейже здвиглась изъ руины наша святыня народна, коли-бъ Литва не увѣйшла була в звязъ зъ Польщею и не прихилилась сама до культуры польской.

Татарске лихолѣтѣ було такожъ причиною, що вѣ полудневій Руси запропастились пѣснѣ про Володимира Великого и его богатырѣв.¹⁾ Пѣснѣ ті зовуться „былинами“²⁾ и суть теперъ окрасою литературы російской. Справдѣ диво велике, що пѣснѣ про „красне солнце“, се-бѣ-то про Кіівского князя Володимира В, бдѣ якихъ 600 лѣтъ не суть звѣстній вѣ Кіівщинѣ и вѣ загалѣ вѣ Руси-Украинѣ, де ихъ первѣстно утворено, а сѣввають ся теперъ людямъ вѣ Московщинѣ вѣ редакціи добы по-татарской. Занесли-жѣ ті пѣснѣ на пѣвнѣчѣ вѣ Залѣсѣ безъ сумнѣвѣ ті вѣтѣкачѣ, котрѣ вѣ часѣ татарского лихолѣтѣ покидали батьківщину и були зайдами вѣ Суздальщинѣ. Зъ годома-перегодома былинны стались духовымъ майномъ колонистѣв зъ полудневою Руси, изъ Смоленска и зъ Новгорода, котрѣ вѣ Залѣсѣ змѣшались зъ Финнами, народомъ азійскимъ. Коли-жѣ Финны приняли бдѣ тыхъ колонистѣв вышшу культуру и перетворились вѣ народѣ славянскій, то ті былинны подобались вѣ новій бччинѣ именно за-для того, що вѣ пѣзнѣйшій редакціи надано имъ переважно свѣтоглядъ оріентальный. Хоча же ті былинны звѣстній суть вѣ редакціи російской, все-таки изъ засновку ихъ проглядає давнѣйшій свѣтоглядъ руско-украинскій. Вѣ полудневій же Руси вѣ часѣ лихолѣтѣ татарского не було кому спѣвати пѣсень про Володимира и его богатырѣв, а опѣсла черезъ два вѣки проявлялась на Руси апатія до всякой словесной жизни, поки козаччина зъ лицарями народными не vytvoрила славныхъ думъ историчныхъ.

Межи народами славянскими една Русь побивалась вѣ тѣмъ часѣ тяжкимъ лихолѣтемъ, у иншихъ народѣв розвивалась гарно жизнь національна и просвѣтна. Вѣ Польщи король Казимиръ Великій засновує 1364. р. академію Краковску (котру отворивъ Ягайло 1400. р.); Чехи черпають свѣтло науки изъ университета, заснованого вѣ Празѣ 1348. р. королемъ Карломъ I. (нѣмецкимъ цѣсаремъ Карломъ IV.), и небавомъ появляются ся у нихъ лѣтописи и письма дидактичній; Сербове спѣвають думы про славу своихъ богатырѣв, мають писаніи

¹⁾ Богатырѣ ті звались: Дунай Ивановичъ, Михайло Потокъ Ивановичъ, Волхъ Всеславичъ, Добрыня Никитичъ, Дюкъ Степановичъ, Алеша Поповичъ, Соловѣй Будимировичъ, Ілія Муромецъ и и. Передѣ всіми прославивъ ся Ілія Муромецъ великою силою тѣла и гарною вѣдчею душѣ. — Порѣви. „Древнія російскія стихотворенія, собраніяны Киршемъ Даниловымъ“. Москва, 1818. — Fürst Wladimir und dessen Tafelrunde. Altrussische Heldenlieder. Leipzig. Brockhaus. 1819.

²⁾ „Былина“ значить те, що „бувальщина“.

права, се-бѣ-то „Законникъ“ царя Стефана Душана и житєписи сербскихъ царѣв и архієпископѣв, звѣстній подѣ именемъ „Цароставника“; у Болгарѣ цвѣте наука на горѣ Атонѣ (де бувъ такожъ рускій монастирь св. Пантелеймона), та и списують ся казки и романы. Вѣ Славянщинѣ благословилося отже на свѣтъ ясный, тѣлько на Руси-Украинѣ гремѣло громомъ надѣ спящую землею, а вѣ пѣвнѣчній Суздальщинѣ вѣяло студеннымъ вѣтромъ на твердыню неволѣ, обведему муромъ китайскимъ.

(Дальше буде.)

СТЕПАНЪ ВАСИЛЕВИЧЪ РУДАНЬСКІЙ.

(Деякі знадобы до его біографіи.)

(Конецъ.)

Крѣмъ пѣсень и „спѣвмоовокъ“ працювавъ Руданскій надѣ перекладомъ Гомерово Іліады. Будущому біографови пок. поета цѣкаво буде знати де що и про его працю. Зъ листѣв Руданского, долученыхъ до сего очерку, побачить читатель, якъ бнѣ боявъ ся дати громадянамъ хочъ одну пѣсню не зовѣмъ выправлену, и якъ обережно приймавъ ся за перекладъ Гомерової поемы. Вѣ тѣй цѣли бнѣ не тѣлько добре вивчивъ грецку мову, а старавъ ся навѣтъ зглубити митологію давныхъ арійскихъ племенъ, хочъ и якъ труднымъ було се дѣло вѣ такѣмъ глухомъ городку, якъ Ялта. Впроцѣмъ и безъ того интересу, якій мало для него студіюмъ Іліады, Руданскій дужо любивъ всяку старину, працювавъ надѣ нею, выслѣжувавъ все, що мѣгъ. Такъ добре знавъ бнѣ стародавню, библейску мову жидѣвску, любивъ стародавности Египта и, кажутъ, чимало збѣравъ книжокъ по исторіи и географіи царства Фараонѣв и бувъ дуже радый, коли трафлялось ему набрести на яку старину. Изъ его листу зъ р. 1869. побачить читатель, якъ пильно заинтересувавъ ся бнѣ бувъ розкопанымъ тодѣ старожидѣвскимъ кладовищемъ подѣ Аю-дагомъ (на южномъ березѣ Крыму). Працюючи надѣ стариною усакыхъ племенъ, Руданскій хотѣ и не бувъ самъ ученымъ, але стававъ внодѣ вѣ великій пригодѣ для ученыхъ. Покѣйный профессоръ Одесского университета Ф. К. Брунь, великій знавецъ древнѣи географіи, якъ видно изъ одного листу Руданского, обертавъ ся до Степана Василевича за тымъ, щобъ сей приурочивъ до теперѣшнихъ мѣстѣ ті села, списаніи Бруномъ, котрѣ вѣ старину належали до Судацкого, Генуезского округа. Богато починавъ роботу Руданскій, та не все удавалось ему скѣичити: не було часу, звѣсно, якъ доброму лѣкарю, за-всѣгды готовому всѣмъ помогти. Тымъ то и выѣздити изъ Ялты не приходилось ему: нѣяково було покинуть всѣхъ слабыхъ, що лѣчались у него. За те и радъ же бнѣ бувъ бачити у себе кого-небудь изъ землякѣв, або получати бдѣ нихъ яку звѣстку.

А вѣ лицець 1870. р. навѣдавъ ся вѣ Ялту Н. И. Костомаровъ и бачивъ ся зъ Степаномъ Василевичемъ. И якъ же радъ бувъ нашъ обыватель „убоголюдно“, якъ казавъ бнѣ, Ялты! „Тѣлько Лазаревскій та я щасливѣ были его бачить.“ Я. М. Лазаревскій — треба додати — бувъ приятелемъ Руданского, та тѣлько опѣсла бнѣ щось зъ нимъ не поладивъ. Костомаровъ слухавъ, якъ читавъ Руданскій частину „Іліады“; перекладъ, видко, сподобавъ ся ему, бо похвалявъ и казавъ дѣла не покидати.

Нещасливѣе житѣ семейне та невыводній работы похитнули давно уже слабе здоровѣ Руданского, а тутъ

законилась ще й инша бѣда, укоротила вѣку бѣдному чоловікові. Приїхавъ, бачите, въ Ялту новый лѣкаръ, якъ лѣкаръ добрый, але дуже не гарный, якъ чоловікъ. Побачивъ бѣгъ, що лѣкаръ Руданський стоить у него на дорожѣ, не давъ ему одному всѣмъ орудувати. Чого-жъ довго думати? Чи то багато треба, щобъ збѣхнути зъ дороги и не такого чоловіка, якъ тахій и зовсѣмъ не дотепный огрызати ся Руданський? И почавъ той робить всякій пакости своєму названому ворогові, докладать, куды треба, про такий грѣхъ Руданського, про який самъ грѣшникъ нічого не знавъ. А тутъ ще наступивъ памятный великою холерою 1871. рѣкъ и з'явивъ ся случай, котрый доконавъ Руданського вже зовсѣмъ. Дѣло було такъ. Якъ тільки пройшла чутка про холеру, начальство заразъ же звелѣло зробити карантанъ и держати въ нѣму кожде судно, яке підпливе до Ялты. Порядкувавъ же тоді пограничною сторожею нѣмецъ Л-де. Сей нѣмецъ, землякъ выше згаданого лѣкаря, тако-жъ не любивъ Руданського за те, що, мовлявъ „городскій лѣкаръ глузуе надъ нимъ“, бо язычокъ у Руданського — не въ дорѣканя покойному скажемо — бувъ таки остренькій! Той Л-де бувъ таки чудный якийсь чоловікъ, вдававъ зъ себе нѣбы святошу и нѣ къ селу нѣ къ городу сыпавъ текстами зъ св. писаня. Отъ той то побожный Л-де пішовъ до гр. К., та видко, добре обчернивъ передъ нимъ Руданського, котрый буцѣмъ то и службы не справляе, и нѣ за чимъ не дивить ся, и дѣла робити не хоче, а найбѣльш, мовлявъ, не слушае приказу и не хоче наглядати тыхъ суденъ, що въ карантанѣ. Одно слово, набрехавъ повный мѣхъ. Начальство поняло ему вѣры. Не довго думаючи, гр. К. покликавъ до себе Руданського. Що бѣгъ казавъ ему, якъ „розпекавъ“, чи може по головцѣ гладивъ, нехай догадуеъ ся кождый, кому скажемо, яка бѣда зконилась зъ Степаномъ Василевичемъ заразъ пѣсля гостюваня у К. — Прийшовъ бѣгъ до дому якийсь несамовитый: хмурый, недужій, мовъ и години не прошло пѣсля дуже тяжкой хоробы. А хороба тільки ближилась ще. Зъ того часу Степанъ Василевичъ почавъ нездужати спершу не такъ тѣломъ, якъ душею, бо душу уразили люде, уразили такъ, якъ не можна уразити тѣла... Велика нудьга затуманила голову и обхватила душу, на вѣки зачинивши тѣ дверѣ, куды хотѣ инколи, хотѣ не часто, а все-жъ таки входила радѣсть и звеселяла закинутого на чужину Степана Василевича. Холодна безнадѣйность залягла на душѣ; бѣгъ и не живъ уже, а доживавъ свого вѣку. Не чувъ нѣхто уже нѣ его пѣсенъ, нѣ широю розмову, нѣ дивного читаня своихъ и чужихъ творѣвъ; не довелось уже ему нѣ сидѣти за своєю поетичною роботою, нѣ ходити на помѣчъ бѣднымъ людемъ. За душею не забаромъ почало болѣти й тѣло. Руданський лѣгъ въ постѣль, пролежавъ мѣсяць-другій и покинувъ сей свѣтъ зъ его добрыми и злыми дѣлами, зъ правдою й неправдою.

Поховали Руданського на городскій коштъ на друтому кладовищѣ: тамъ дала ему мѣсце семья Шенебейрѣвъ близько тієї могили, де лежить похороненный пріятель Степана Василевича, Шенебейръ. Важно казати, та замовчати ще важче: похоронили и — забули не тільки земляки, котрі що року навѣдують ся въ Ялту, а й тѣ, хто бувъ колись въ великій пріяни зъ Руданськимъ. 1880. року навѣдавъ ся въ Ялту и В. В. Ковалевъ, и нѣхто окрѣмъ дочки Степана Василевича не змігъ сказати, де и якъ найти могилу: нѣ хреста, нѣ огорожѣ

нема надъ нею. Тѣлько квіты и кущѣ, що насадила дочка на могилѣ, показують те мѣсце, де лежить тѣло одного зъ красивихъ робѣтниківъ украинского слова. Чи то-жъ такъ оно й на вѣки останеть ся?...

Одесситъ.

Для доповненя сего очерка подаемо библиографичный списъ творѣвъ Руданського въ хронологичномъ порядку ихъ надрукованя:

- 1861 Гей, гей воли, Повѣй вѣтре (Основа, январь 95—96)
Не кидай мене, Ластѣвка, Нѣчь-у-нѣчь (Основа, февраль 49—53)
Сны (Основа, августъ, 32)
- 1872 Омирови Іліады пѣсня перва (Правда, рочн. V., нрѣ 2—3)
- 1873 Некрологъ Руданського (Правда, роч. VI., нрѣ 21)
- 1874 Наука (Правда, роч. VII., нрѣ 4)
Евѣянка, пѣсня перва, стихи 657—756 (Правда, роч. VII., нрѣ 5)
- 1875 Іліада Гомера, збѣрка третя (Правда, рочн. VIII., нры 1, 2, 7)
Іліада Гомера, збѣрка шеста, вѣршѣ 120—235 (Правда, рочн. VIII., нрѣ 14)
Демонъ Лермонтова, (деякі уступы перекладані п. Гетьманцемъ) (Правда, рочн. VIII., нры 19-22)
Малорусская литература въ Галичинѣ (Кіевскій телеграфъ, 1875, нрѣ 44—45.)
- 1876 Іліада Гомера, збѣрка пята (Правда, рочн. IX., нры 1—3)
Повѣй вѣтре на Вкраину (Народный пѣсни Русинъ, изд. А. Н. Щ. и М. Г. Львовъ)
- 1877 Іліада Гомера, збѣрка сема (Правда, рочн. X., нры 1—2)
Іліада Гомера, збѣрка осьма (тамъ же, нры 10—11)
Іліада Гомера, Збѣрка девята (тамъ же, нры 16—18)
- 1880 Спѣвмовки, выдавъ Н. Г. Волянскій, зъ передмовою. Кіевъ 1880. р. 12-о, 72 стор., цѣна 30 коп. (Дрѣбныхъ поезій Руд-ого ту помѣщено 28, мѣжь ними всѣ зъ „Основы“ крѣмъ „Снѣвъ“, деякі зъ одмѣнами, безъ хронологичныхъ даныхъ и навѣтъ безъ спису).
- 1881 Повѣй вѣтре, Звела мене, Нѣ зле нѣ добре, Наука, Гей-гей, воли (Руска Антологія, выдана „Академичнымъ Братствомъ“ Львовѣ)
- 1882 Powij witre na Ukrainu. (Winok pisnej małoruskich, iły dumi, dumki, chory, tańci s przybawieniem pisnej wesilnych dla spiwolubwych ruśkich iły. Cіna 30 cent. Peremyśl. Typom i nakładom A. Żupnyka. стор. 112—113)
Одуреный москаль (Кіевская Старина, кн. 6)
- 1883 Спѣлка, Мазуръ въ болотѣ (Кіевская Старина, кн. 2)
- 1884 Одважній жиды (Зоря, нрѣ 7)
Розпятий жидъ (Нове Зеркало, нрѣ 13)
Верста (тамъ же, нрѣ 14)
Хоробый Ляхъ (тамъ же, нрѣ 19)
Баранъ (тамъ же, нрѣ 21)
Вѣтеръ и колька (тамъ же, нрѣ 22)
Змыслный Ляхъ (тамъ же, нрѣ 23)
Що кому хибуе (тамъ же, нрѣ 24)
Степанъ Руданскій („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ стор. 445—447)
- 1886 Пѣсни крѣпачи надъ колѣскою (Зоря, нрѣ 2)

Знадобы до житєписи Руданьского (тамъ же, нры 5—6 зъ прилогою портрету и образа могилы Руданьского)

Три листы Руд-ого до В. В. Ковалева (тамъ же, нръ 6)

Поезіѣ Степана Руданьского зъ короткимъ житєписомъ, выйдуть небавомъ якъ 14-тый выпускъ Олєсницького „Руско-украинской библіотеки“.

Зъ непечатаныхъ доси творѣвъ Ст. Руданьского наша редакція має въ рукописи (копіѣ) „Войну жабъ зъ мышами“, котра не забаромъ буде въ „Зорѣ“ напечатана. Въ р. 1884 оповѣдавъ намъ п. Нѣщинскій про два здоровіи зшитки поезій Руд-ого, котрі після него лишилися въ рукописи и котрі самъ п. Н. мавъ въ рукахъ. Особливо вызначувалась мѣжъ ними — по словамъ п. Н-ого — поема „Царь Соловей“. Устно п. Н-ій передавъ деякі дробніи співомовки, котрі, опѣсая крѣмъ пѣсєки „Указъ“ напечатаніи були въ „Новѣмъ Зеркалѣ“. П. Вольтнець въ своѣй передмовѣ до выданя „Співомовокъ“ згадає надто про деякі историчніи поємы Руд-ого („Мазєпа“, „Полуботко“ — чи не та сама пѣсєа, що въ пражскому выданю „Кобзаря“ приписана Шевченкови?) и вельми здатный перекладъ цѣлого „Слова о полку Игорєвѣ“ зъ приложеннымъ до него дуже докладнымъ „прислѣвомъ“, написанымъ такожъ по украиньски. Де теперъ находятъ ся всѣ ті творы, де оперлась „Иліяда“ чи цѣла она перекладена, чи нѣ? — о томъ не знаємо. Въ своихъ „Очеркахъ укр. литерат. XIX. стол.“ п. Петровъ наводить ще титулы слѣдующихъ, доси не печатаныхъ „нецензурныхъ“ поезій Руданьского: „Приказки на москалѣвъ“, „Запорожцѣ у сенатѣ“, „Страшный судъ“, „Пѣпъ и жидъ“, „Варвара“ и „Добрый чоловікъ“.

И. Ф.

ЛИСТЫ СТ. В. РУДАНЬСКОГО ДО В. В. КОВАЛЕВА.

Въ додатку до повысшего житєписного очерка, що бувъ первѣстно назначенный для збѣрки „Нива“, але не мѣгъ войти въ него задля звѣстныхъ „препятствій“, одержали мы й три листы Руданьского въ оригиналѣ, котрі ту помѣщаемо. Зъ нихъ два датованіи, а одинъ (середній, якъ видно изъ змѣсту) безъ даты. Листы писаніи на звичайномъ листовомъ паперѣ, нръ I. звыч. 8 о, а нры II. и III. звыч. 4 о. Листы писаніи украиньскою мовою окрѣмъ postscriptum-а въ нрѣ I., що написаный мовою великорускою, перемѣшаною укр. формами. „Въ листѣ до пріятели“ — пише авторъ біографичного очерка — се дѣло и у каждого звичайне, а Руданьскій хочъ и гарно знавъ рѣдну мову, частѣйшъ у щоденному обиходѣ говоривъ по великоруски, мимоволѣ примѣшючи украиньску вымову.“ Правописъ Руданьского въ его листахъ задержуемо безъ змѣны, интерпункцію декуды приходилось по̀дправити для ясности.

И. Ф.

I.

Щирій Земляче и Добродію Вікторъ Васильевичъ! Перечитавъ я сегодня іще разъ Ваше письмо и ще разъ бачу, що не могу Васъ нічимъ потішити, бо „нема, нема ні вітру ні хвилі изъ нашої України“...

Портреты могилы покійного Тараса получивъ и я одъ брата покійного — Варфоломея; всего получивъ 25 штукъ, продаю по два карбованці (Варфоломей назначивъ по карбованцеві, а я продаю по два) и коли

уєі роєпродамъ, пѣдлю ему гроші. Варфоломей писавъ до мене, що гроші за портреты пѣдуть тѣльки на те, щобъ поправитъ хрестъ та Тарасову могилу, а може вони пѣдуть и на що друге. Нехай імъ Богъ на все добре помагає.

Пытаєтєся мене за мою Ільяду, такъ що-жъ: я тѣльки виправивъ и пославъ первую пієню — и що тамъ Кієвляне зробили зъ нею, до сєго часу нічого не знаю. Дальше первой пієні я своего сырого перевода не виправлявъ и не могу виправлять, поки скѣльки небудь не розберу стародавнихъ преданій арійськихъ и не арійськихъ племенъ, изъ которыхъ выкувался грецкій народъ и грецкая мифологія временъ Омира. Дѣло не легке при плохенькихъ книжкахъ, а все таки надіюсь що небудь розібрати. А поки що піжду що скажуть Кієвляне и що скажуть земляки про первую пієню, коли їи удасться імъ напечатать.

Будьте здорові, та передайте поклінь мій ширимъ-одескимъ землякамъ, которыхъ я знаю и которыхъ не знаю. Святкуйте счасливо и не забувайте щиро прихильного до васъ

Ст. Руданьского.

Петро Федоровичъ (Падалка) шле Вамъ низенькій поклінь, Бухштабъ — такожъ.

А у насъ підъ Медведь-горою (Аю-дагомъ) въ имѣніи Раевского въ Портштитѣ найдено еврейское кладбище (гробѣвъ до 40) при рытѣхъ плантажа для виноградики. Пять плитъ найдено съ рисунками и еврейскими надписями. Я поснималъ съ нихъ снимки и когда Бухштабъ послѣ праздниковъ поѣдетъ въ Одессу, я черезъ него перешлю ихъ Вамъ, и надіюсь, что Вы зробите зъ ними усе що слѣдує.

15. Апрель 1869 року.

Василь Руданскій.

II.

Добродію мій добрій та терпачій Вікторъ Васильевичъ! Поздравляю Васъ съ празникомъ — зъ весною и новою силою, — много літъ намъ сей празникъ стрѣчати и силами оживати!

Проститъ, що довго не писавъ и до сєго часу одвіту не давъ на Ваші два листы; команія рѣжного дѣла и не-дѣла неразъ складаєтєся такъ, що и до рѣднѣи матері опізнитъ ся; неразъ Вы мене прощали, проститъ и на сей разъ.

Про дачу Карто не писавъ, бо ні-чого й писати. Землі одна десятина на дорогѣ въ Аутку, підъ виноградникомъ 2000 саж. (общая доходность [по счоту земскої управы] 60 руб.) и сєя, прости Господи, дача до Вашего іще письма продана за 5000 рубл.! Коло Ялты усе по-чортовескихъ, а не по нашихъ грошакъ. Такъ Вы и проститъ мене, що я Вамъ о ділі сімъ и не писавъ.

Ні Б — ось ні Б — кій ні-чого до мене не писали; мабуть тоже й вони своего муса на шиі носять.

Спасибі землякамъ (хочъ я того ні тіломъ ні душою не виненъ) що Вони добримъ словомъ помѣняли мене на масницю и що Вони охоту зъясували напечатать увесь мій себѣ-то трудъ (а воно велика всячина), — на се скажу я, що —

1. Пієні подольскі, що за нихъ Руданскій узавъ медаль, се не мої, а мабуть моєго двоюродного брата. Александра Андрієвича (изъ Теліжинецъ, такая деревня) т. е., сына единого, молодшого брата моего батька, Андрія. Мої пієні въ мене; та нікому нѣтъ перевіритъ. Надію маю на одну паню — хорошую, та хворую тяж-

ко, — що хоч вона їх через-силом переправить; тоді скільки небудь виправляні я можу й писати через Вась землякамъ.

2. Співомовки мої до сего часу у Києві и я про них ніякої звістки до сего часу не маю, — а писавъ бачъ давно уже, щобъ мені їх вислали на переоглядъ. Такъ и тутъ не моя причина и хай мені вибачать П. п. товариші.

3. Омирова Ільяда повзе черепахою — уривками дотягнувъ тільки 2-ю пісню и то тільки до половини. Такъ щожъ робить — Співа*) зі словомъ — то кістка єсть краскою**) — скільки вони слугъ своїхъ не міняють, а все їмъ видить ся, що слуги їхъ непервні. Пишешъ разъ — гораздъ; переглянешъ — усе не достає чогось, тай такъ и морочишъ ся зъ одного листка до другого. Давъ бы землякамъ хочъ мою першу пісню, такъ вона въ двохъ поправкахъ у Києві, а у мене є, да безъ поправокъ, а зъ тихъ копій мені не вислали. Давъ бы я землякамъ другу пісню, такъ вона не кінчана; а все таки мусь мій показати землякамъ мою роботу, хочъ чимъ небудь, хочъ зразкомъ. щобъ їмъ відомо було, изъ-за чого вони турбують ся и чи слідъ їмъ чого-небудь одъ мене ждати. Мавши підъ рукою переводъ Ватрахомиахії (жабомишодракієки) К. Думитрашка (СПб. 1859 г.), я при позочі его готовыхъ слівъ зъ грецького переклавъ іще въ Февралі на нашу мову Війну жабъ зъ мышами, — якую я теперъ Вамъ и посилаю. Прошу Васъ тільки одного. Перш ніжъ передаватимете її накладчикамъ, знайдіть у Одесі Пріятели мого Петропільського — сірому п. Ніщенського — вінъ на гречеськімъ слові, якъ кажуть, самого Грека зівъ, — хай вінъ передавить ся перекладъ мій и въ тихъ містахъ, де сыню поведено, перекладе дословно слова Омирові. Назви храбрецівъ хай передивить ся такожъ — чи добре я їхъ переклавъ? Тоді прошу Васъ зъ ёго замітками показати накладчикамъ, щоби вони вже дали свое слово, чи приймають вони по сему зразку роботу мою чи ні; якъ приймають, хай перепишуть мое зъ замітками Ніщенського, а я після того пішлю їмъ поправки. На всякій разъ прошу Васъ, якъ бы накладчики не прийняли Війну жабъ зъ мышами, — прошу Васъ іще разъ, вышліть мені назадъ мою сюю рукописъ зъ напратомъ Петра Ніщенського; — Ему и Вамъ дякуватиму що-денно.

Скажу Вамъ іще про одно діло — одианъ мій знакомий Милеантъ виславъ мені въ январі списокъ деревень, которі въ старину належали до Судацького Генуезского округа, писаний рукою профессора Бруна, єть тимъ, чи не можу я приурочити їхъ до теперешнихъ мість. Скільки я мігъ, на стільки и приурочивъ, — жду тільки, щобъ мені карту зробили. — Будьте здорові! Щиро шануючий Васъ *С. т. Руданскій*.

Кланяеть ся Вамъ Петро Федоровичъ.

III.

Ширій Добродію Викторъ Васильевичъ! Отсе передъ Вами стоить братахъ мій старшій Григорій Васильевичъ; живе вінъ у Каменці Подольскімъ, служить у Д. Як. Колбасина, та у его черезъ добрыхъ людей ласки не має. Зразу бувъ у его Вияницькимъ бухгалтеромъ, а теперъ зійшовъ на простого писаря при канцелярії

*) „Співую“ въ своїмъ перекладі Руд. назвавъ Музу. — *И. Ф.*

**) Пензель зъ фарбою. — *И. Ф.*

Колбасина, и теперъ у его и служба дарма пропадає, та и гроші бігъ-ма. Приїзжавъ вінъ до мене за порадою у сімъ ділі, но я лучшої поради не мігъ ему дати, якъ тільки поїхати до Васъ въ Одесу и попитати ся, чи нема хочъ у Васъ у Тимченка въ Одесі якого небудь штатного місця для его. Чоловікъ — мій братъ — не академикъ, но счоти и порядки акцизні знає, до діла не лінивий, питъ не любивъ и не любить и пише не безъ товку; одна его біда, що вінъ на словахъ не говіркий и тимъ не-въ шанобі у товариства и у начальства. Коли найдетъ ся потрібнимъ взяти его спершу на пробу, то вінъ піде служити до Васъ и на пробу; а коли теперъ у Васъ штатного місця не має, то будьте ласкаві не забудьте его, коли такеє місце у Васъ буде не подалекъ Одессы.

Кланяйте ся одъ мене и попросить одъ себе и одъ мене объ сімъ ділі добродія Тимченка.

Неділі дві тому назадъ бувъ у насъ нашъ дідъ Николай Ивановичъ Костомарівъ зъ жінкою Василя Михайловича Білозерського, но тільки Лазаревський та я счасливі були его бачити. Вінъ простувавъ на Одесу, пытавъ про одеськихъ земляківъ и я говоривъ ему про Васъ, про Б-ого и про другихъ; не знаю тільки, якъ Одеса его стрітила и приймила; я Б-ого звістивъ телеграмою на его телеграмму и думаю, що Ваша Одеса далеко лучше его прийняла, якъ наша убоголюдная Ялта.

Читавъ я ему частину Ільяди — похваливъ, спасибі, и казавъ діла не покидати. А що-жъ тамъ у Васъ порабляє „Війна жабъ зъ мышами“? Пора би уже Ніщиньському свою війну кінчати, бо, кажуть, починаєть ся уже другая така-жъ страшная війна міжъ Французами та Німцями. — Кланяйтесь ему сими словами. А бувани жидівські? чи їхъ прочитавъ хто, чи ні ще й досі?

Кланяюсь Вамъ щиро любячий Васъ *С. т. Руданскій*. Петро Федоровичъ здоровъ и кланяеть ся Вамъ; вінъ що почты гризеть ся зъ симферопольскимъ своимъ начальникомъ и — отгрізаєть ся.

Ялта 24. Іюля 1870 р.

Дещо про цехъ кушнѣрскій въ Старомъ мѣстѣ.

Цехи суть то институції нѣмецкій (Zechе, Zunft), запроваджені по нашихъ мѣстахъ наслідкомъ засновування мѣстъ на правѣ магдебургскімъ.¹⁾ Підъ цехомъ розумѣсь товариство ремѣсниківъ, занимающихъ ся тымъ самымъ ремесломъ. Товариства ті середновѣчний на заходѣ Европы причинились богато до успѣшнѣйшого розвоу ремеселъ. але у насъ не могли того вчинити по части зъ тыхъ самыхъ причинъ, котрі довели до упадку мѣстъ въ польскій Рѣчипосполитой и котрі выяснені низше въ нотѣ. (Гляди о томъ докладно: Wawrzyniec Surowiecki „O upadku przemysłu i miast w Polsce“, Warszawa 1810, а такожъ выдане Туровского, Краковъ 1861; его-жъ „Uwagi o sechach“, тамъ-же; Вл. Б. Антоновичъ, „О городахъ въ Югозападной Россіи“ и т. и.) Цехи ті користувались власною самоуправою и приви-

¹⁾ Нѣмецка колонизація въ Польщи була безпосереднымъ наслідкомъ татарскихъ набѣговъ. Зломавши Русь, кинулись Монголы 1241. р. тремя шляхами на Польшу и Угры. Якъ рускій князь, такъ не успѣли численніи а незбѣдливѣи внуки Болеслава Кривоустого опертись Батієви. Татары спалили Сандомиръ, Краковъ, Вратиславъ и розбили шлезкихъ Пястовъ підъ Лигницею.

легіями въ справахъ дотыкаючихъ ихъ ремесла.²⁾ Ихъ головы „цехмистрами“ званіи, мали власть карати

Одъ того часу газдували ще въ Польщи якихъ 50 лѣтъ, спаливши 1259 въ друге поставленіи наново Кракѡвъ и Сандомиръ. Зъ догднго часу корыстали дикіи Ятвяги и Литовцѣ. Князьки панували на пустарахъ и оглядалися за способами, поднести свои доходы позысканемъ новыхъ рукъ до працѣ. Въ другой половинѣ XIII. в. чѣпають си польскій князь обѡручъ нѣмецкой колонизаціи, въ Малополющи Болеславъ Встыдливый (1227—1279), а въ Великой Польщи Премиславъ I. и Болеславъ Побожный.

Бувъ се часъ якъ разъ догднй для нѣмецкой колонизаціи. Зъ небувалою передъ тымъ силою розбѣгалися подчасъ страшного *Interdignum* нѣмецкй хлѣборобы и мѣщане по всѣхъ закуткахъ землѣ, де могли сподѣватися спокойного захисту и спокѡйной працѣ, бо по смерти Фридриха II. зъ Гогенштауфенѡвъ утративъ бувъ людѣ нѣмецкй всяку опѣку права и попавъ подъ страшный тискъ розбойничого нѣмецкого ридарства.

Князь польскій зносилися зъ поодинокими особами зъ нѣмецкого мѣщанства, що мали впливъ у себе дома и охоту до емиграціи и условлювалися зъ ними зглядомъ закладаня нѣмецкихъ осель въ Польщи. Такіи умовы списувано на пергаментѣ и называно локаційними привилегіями. Тамъ були поданіи всѣхъ условій, на котрыхъ мала станути нова оселя, а передъ всѣмъ обмежено докладно еи одношене до князя.

Князь виважали себе въ Польщи властителями всеи землѣ. До набѣговъ Татарскихъ пороздавали они богато земель духовенству и свѣтскимъ людямъ, та все таки посѣдали въ ту добу нѣмецкой колонизаціи ще немѣрніи просторы пустарѣвъ. Князь вызначавъ кусень землѣ на заложене новой колоніи, заporučувалъ їй, якъ сказано, болъшу або меншу автономію, а тому, що звѣвъ колонію до купы, вѡйтѡвство и не маліи зъ нимъ сполученіи привилегіѣ. Землю дѣлили поселенцѣ мѣжъ себе посла порядку обдуманого зъ горы. Бѣли колонія мала бути мѣстомъ, то вытыкано правильный чотырокутникъ на рынокъ и правильный улицѣ на чотыри стороны. При улицяхъ повставали деревяныи хаты мѣщанъ, обдѣленіи одъ себе звычайно огородамъ; въ серединѣ рыноку стававъ ратушь, де мѣстилися власти и купецкй крамы. Зъ боку коло ратуша бувъ костель. Навкруги мѣста бувъ ровъ и валь, скрѣпленный частоколомъ. За валами були грунты громадскй, зъ котрыхъ кождому поселенцеву бѡдавано на власнѡсть кѡлька загонѡвъ. Що лишилося, служило якъ лѣсъ и толока для спѡльного ужитку. Нѣмецкй мѣщане-колонисты не займали ся выключно промысломъ и торговлею, не могли одъ разу обѣрватися одъ рѡлѣ, огороду и худобы. Були се отже черезъ половину мѣщане, а на повъ рѡбники, якъ у насъ по меншихъ мѣстахъ.

Вся люднѡсть мѣйска зѡрганизувалася въ цехи. Коже мѣсто, заложене на правѣ магдебургскѡмъ, мало широку автономію. Такіи мѣста выныто зъ подъ польского, зглядно зъ подъ руского права, (бо одъ Казимира закладали польскій король и на Червонѡй Руси мѣста на нѣмецкѡмъ правѣ). — [Лѣвѡвъ переведенный на магдебурекъ право дни 17. червня 1356. Въ грамотѣ Казимира сказано: „*Civitati nostrae Lwow damus ius Thewtonicum, quod vulgariter Madeburgense dicitur, removens ibidem omnia iura Ruthenicalia et consuetudines Ruthenicales universas quocumque nomine censeantur, que ipsum ius Thewtonicum turbare seu impedire quomodolibet consueverunt*“. Акта gr. i. z. III. 13.] — Колонисты были свободны одъ всѣхъ данинъ, якй складали первѣстий мешканцѣ. Нѣякій урядникъ не мавъ надъ ними власти, навѣтъ не смѣвъ переступить границѣ осель въ урядовѡмъ характерѣ. Службу военну сповняли мѣста лише въ власнѡй оборонѣ. За те все платили лише дробный чиншъ зъ землѣ.

Нѣмецкй колоніѣ правила себе власнымъ правомъ, т. зв. магдебургскимъ. Мѣста мали двѣ власти: раду мѣйску и лавничй суды. До першой належала администрація, друга судила. Радныхъ (*Ratmannen, consules*) и лавничѡвъ (*scabini*) выбирали всѣ мѣщане вѡльными голосами. На чолѣ кождого мѣста стоявъ вѡйтъ (*Vogt, advocatus*); онъ проводивъ судови лавничѡму (*Schöffengericht*) и радѣ. Свою власть сповняли вѡиты въ имени князя, однакъ въ дѣйствиости были одъ него цѣлкомъ независимы, бо ихъ власть переходила зъ батька на сына. До нихъ належала на власнѡсть шеста часть всеи землѣ, вызначеной подъ колонію, доходъ зъ корчемъ и млынѡвъ и значный якъ на той часъ кошты судовы. Скаргити можна було вѡита лише передъ самымъ княземъ. На такихъ то правахъ повстали першй мѣста въ Польщи: Вратиславъ,

„цеховыхъ братьѣхъ“ воскомъ и грѣшми.³⁾ Останки тыхъ давныхъ цеховыхъ институцій, хочъ и якъ мало обѡповѣдали культурнымъ потребамъ нашого краю, все таки силою своего автономичного характеру пережили упадокъ Польщѣ и дожили ажъ до нашихъ днѣвъ, коли на зустрѣчъ имъ прийшли зовсѣмъ, здавалось бы, противоположнй суспѡбно-економичнй доктрины, котрй на нашихъ очахъ силують ся ихъ оживити и зреорганизувати. Подаю тутъ образъ цеховыхъ порядкѡвъ такихъ, якй доховали ся до новой реорганизаціи.

Цехъ цѣлый складае ся зъ „братьѣхъ“ и мае свою

Познанъ, Кракѡвъ, Сандомиръ, Люблинъ, Плоцкъ, Калишь. Передъ колонизацію не було въ цѣлой Польщи нѣ одного мѣста. Князь сидѣли на городахъ (*gród* с. в. замокъ). До XVI. в. были наведеніи мѣста и богато иншихъ нѣмецкимъ мѣстами — до Жигмонта Старого не чувъ въ мѣстѣ, (не въ городѣ, на Вавелю) нѣхто польского слова. Колонизаціи мѣста за послѣднихъ двохъ Ягайлонѡвъ е рѣчею для насъ непонятно: польскій историкъ не можуть еи пояснити.

Подѡбно закладано сѣльскй колоніѣ. Дома ставали въ одну ланію, рѡку крайню на довгй, правильнй ланы и роздѣлювано рѡвнымъ жеребомъ мѣжъ колонистѡвъ. Лѣсъ и пасовиско были спѡбныи. Въ урядженяхъ мѣста и села нѣмецкого була певна рѡжниця. На селѣ була лише одна власть: лавники. Тѣ лавили по при судовництвѡ всѣ дѣла. Той, хто закладавъ сѣльску колонію, стававъ еи дѣдичнымъ солтысомъ (*Schultheis, scultetus*) Онъ не зависѣвъ одъ жадного урядника, и стоявъ на рѡвнѣ зъ польскимъ ридарствомъ.

Та колонизаціи дѡйшла до найширшихъ границъ и перемѣнила все суспѡбне житѣ въ Польщи, по части и на Червонѡй Руси. За князями пошли епископы, монастырѣ, паны, и засновували у себе такожь осель на магдебургскѡмъ правѣ. Тѣ осель не мали нѣякой стычности зъ паньскимъ фѡлварками, були саміи въ собѣ, и платили своимъ панамъ певный чиншъ, котрый зъ року на рокъ приносивъ болъшій доходъ.

Мѣста упали зъ початкомъ XVI. в. Ихъ подавила шляхта такъ якъ подавила свободныхъ селянъ и власть корольѡвску Упадкови были винны по части й мѣста саміи. Они не были обвѣязаніи до службы вѡйсковѡй, хѣба въ своѣй оборонѣ, и усувалися одъ военной службы. Коли соймы починали займати чимъ-разъ болъше рѣшуче въ державѣ становиско, стояли магистраты на боцѣ, не мали въ соймахъ своихъ репрезентаціи и тымъ подписали собѣ декретъ смерти. Шляхта, що заволодѣла соймамъ, почала змѣшати ся въ ихъ внутрѣшну администрацію, ухвалювала права зглядомъ промыслу и торговлѣ на свою корысть. Въ кѡнци постановлено, що хто не сповняе службы военной, той не мае права посѣдати землѣ. По кѡльканадцати лѣтахъ упертой боротьбы повыгнала шляхта солтысѡвъ, и закрѣпила свободныхъ колонистѡвъ. Зъ мѣстами стратила свое первѣстне значѣне и організаціи цехѡва. — *Ка.*

²⁾ Въ мѣстахъ, заснованныхъ на правѣ нѣмецкѡмъ, давали статуты цехѡвъ вѡиты и радий зъ разу безъ нѣякого обѡкликуваня ся до высшой инстанціи. Статуты цехѡвъ знали ся вилькѣрами (*wilkieiz* одъ *Willkür*). Въ организаціи цехѡвъ обѡбивае ся якъ въ зеркальци цѣлый середновѣчний свѣтъ, зашкарладушенный въ кастѡвѡмъ устрою. Сей роздѣлъ на класы иде до самого споду и розбивае державный организмъ на атомы: що болъше, онъ не позволяе выколоти ся идеѣ народности, бо интересъ класы бувъ высшій надъ иншй интересъ суспѡбности. Приналежнѡсть до цеху давала въ мѣстѣ зъ цехѡвою организацію право займатися свободно ремѣломъ и продажею. Въ такѡмъ мѣстѣ не було вѡльно не належачѡму до цеху шити нѣякою одежины, нѣ ткати полотна (см. вилькѣръ для цеху ткачѣвъ львѡвскихъ въ „*Akta grodzkie i ziemskie*“ VII. 96. „*App ymanth burgerrecht vnd czechrecht mit en nicht hette vnd ir hantwerk arbete, is sey man ader weypp, dem mogen sy dy erbet weren mit unser wissenschaft*“), рѣзати волы, телята, свинѣ або овцѣ и продавати мясо, пѣчи або продавати хлѣбъ. („*Akta gr. i ziem.*“ III. 216.: „*Wo wir begreyffen gebaur — broth uyer wns tragen, es sey wo es sey, das megen wir um nemen mit der hein wylsen wnd auch der foyte*“, т. з. слабѡсьмо зловили хлѡпа продаючого хлѣбъ на якѡмъ небудь мѣсци, можемъ ему забрати поводи панѡвъ радныхъ и вѡйтѡвъ). — *Ка.*

³⁾ Побожнѡсть западной Европы спотребовувала въ середныхъ вѣкахъ немѣрно богато воску, такъ що воскъ державъ ся

скринку цехову звану „право“, де переходять ся всі грамоти цехові, реєстри і каса товариства. В церкві же має свою „фореньгу“ — (хоругви), скринку до переходування світла до рук (світло воскове), свій ватар і на ній „цехові поставники“ (т. є. грубий, восковий свічки). Далше має цех в церкві менші хоруговки до 3 метр. високі, звані пропорція. Суть то дружки сино-жовто, або чорно-жовто мальовані, закінчені сталеву списом. В горі прибіта сино-жовта, або чорно-жовта хоруговка. Ті „пропорції“ носять молодші брати при всяких обходах церковних.

Що три роки в першій „полоканий“ понеділок великого посту відбувають ся загальні збори товариства, „велика схацка“. Там вибирають ся нові старшини цехові. А ті суть слідуєчі.

1. Цехмистри (старший і молодший, також повторний званий). У старшого цехмистра дома єсть скринка цехова або „право“, у молодшого ключ від неї. Цехмистри єсть в дуже великом поважаню у своїх братів. Им належить ся титул „пань цехмистер“ вже до кінця їх життя. За часу свого цехмистрства належить ся им завжди перше місце почесне за столом.

2. Писарь — се-б-то секретарь товариства. Уряд сей справує, розумієсь, письменний брат, часом і молодший через довший літ.

3. Хорунжий — він носить хоругви цехову на обходах процесійних. Уряд сей єсть також в дуже великом поважаню у братів цехових.

4. Ключник — він має у себе ключ від скринки цехової, що стоїть в церкві з світлом, і від неї назва. Він єсть правою рукою цехмистра; всякий розпорядження і накази оголошує цехмистер через ключника. Він роздає братям світло в церкві, збирає враз з молодшими дачки на світло і інші потреби цехові. На кожне завозване цехмистра мусить він безпроволочно ставити ся; а відходить де з міста або виїжджає, то мусить на своє місце заступника дати, розумієсь, за призволом пана цехмистра, і ему ключ від скринки віддати. — Уряд сей справує завжди один з молодших братів. Дає він найбільше до роботи, наражує на рбний докори і прикрати, а поважане у братів не велике знаходить. Тому то всі відтворюють ся від него і радо скупують ся з нього, а чом нижше буде розказано. Всякі збори, „схацка“, відбувають ся в дом старшого цехмистра і у него знаходиться також „цѣха“. Єсть то кусень мосьжної бляшки, 1 см. грубої а до 15 см. довгої, в виді півмісяця заокругленої. Цѣхою скликає цехмистер братів або до цеху на схацку, або до церкви, або на похорон і то в слідуєчий спосіб: Цехмистер выси-

лає цѣху до найблизшого брата цехового з наказом: „Цѣха до цеху на пильний інтерес“, або „цѣха до церкви на службу божу“, або „цѣха на погріб“. Чоловік сей має ту цѣху враз з одержаним наказом однести до свого сусіда, а той подає третьому і т. д. І сим способом перейде цѣха враз з наказом через руки всіх братів і поверне назад до цехмистра, також враз з наказом, а то щоб він міг переконатися, чи хто его наказу не змінив. Для удержання порядку має вже кождий брат визначено, до кого цѣху з свого дому відсылати має.

Кождий брат вводить сына свого звичайно вже в 6-м або 8-м році до цеху, що впровадження зове ся. Прийшовши до цеху, де вже схацка збиралась, просить він панів цехмистрів і панів братів, щоб зволили сына его ласкаво впровадити. Скоро ему на то призволять, цѣлує впроваджений хлопець руки панів цехмистрів, а пань писарь затукає его до реєстру. Roku Pańskiego 188. wstąpiwszy Sławetny Mikołaj Zyblikiewicz z synem swoim Eliaszem w dom Sławetnych Panów Cechmistrzów, Sławetnego Stefana Senety Cechmistrza starszego i Sławetnego Dmytra Tysowskiego Cechmistrza powtórnego, prosił aby сына jego Eliasza raczyli wprowadzić do cechu, bratstwa naszego kuszniarskiego. A ci powziawszy wraz z innymi Braćmi jednomyslną uchwałę raczyli wprowadzić tegoż do cechu i łaskawie wpisać go do ksiąg cechowych. Stary Sambor dnia 17. Marea 188. Stefan Seneta Cechmistrz starszy. Demitrij Tisovskij Cechmistrz powtórny. Pisał Teodor Łomnicki. (Молодший писарь цеховий провадить вже всі реєстри в язиць руском). — Так вписаний а властиво тільки впроваджений до цеху, може вже челядником бути, хоть ще цѣлком ремесла не знає. За впровадження сына дає ся братям почесне т. є. кождому по чарці горілки. Переглядаючи реєстри цехові, знаходив я впроваджених до цеху і тих, котрі пізніше збистали свячениками або инше яке становиско в найбіль або польскій суспільности заняли, як Dr. Zyblikiewicz і Dr. Wołosiański. Сей послідній впроваджений до цеху ковальського.

Стане хлопець парубком, тогди вписуєсь вже до цеху яко брат цеховий, при чом відбувають ся рбний досить цѣкаві церемонії. Вписє такий відбуває ся в котрий небудь понеділок великого посту. — Ране єсть цехова служба Бога при цеховім ватарі, по чом править ся панахида за убогих братів цехових... Повернувши з церкви высылає пань цехмистер цѣху „до цеху на пильний інтерес“. Обійде цѣха, брати сходять ся. Входить панове цехмистри і сїдають на своїм почеснім місці за столом. Зараз приступають чотири „братя скринкові“ і носять скринку на стіл, повтаряючи тричі „з волев босков, цехмистровсков і братерсков?“ на що всі зібрані глибоко відповідають „з волев“. Тогди кличе пань цехмистер ключника, щоб завозвав братів до порядку. Той зараз і кричить „казали панове цехмистрове, панове братове утишити ся Ваше цѣ“, або „утишити ся з мовами“ — „кождо брату на місце звичайне“. Приступає вписуючий ся, а пань цехмистер по рбних наставленнях виходить із за стола і взявши вписуючого за руку обкручує ся з ним на середині комнаты тричі повтаряючи слова „з волев босков, цехмистровсков і братерсков“, на що новий має відповісти

завжди в цѣх. Часом уважано камінь воску монетною одиницею, котрою означувано вартість предметів. Цехи потребували безпастанно воску, бо в певні свята кождий член цеху мусив стояти підчас церковної відправи з запаленою свічкою. Тому то накладають ся кары в грошах або в воску, (кари платили також пивом). Вількирь предвиджували всі можливі кары за найменші навіть провини. Коли ремісник лихословив або вдарив другого ремісника, або его жінку, накладав цехмистер (без згляду на те, як поришити суд) з своєї сторони кару. Так само, коли не живє з законною жінкою, продавав лихий товар, не приняв цехового значка, не прийшов до церкви, не запалив або не задмухав свічки в свій час. Майстер, що вийшов бос на уліцю, платив пів камня воску, челядник — унті і т. д. — Ка.

„зъ волевъ“. — Що означає той короткій танецъ, що такъ выражує ся, — трудно се бѣдгати. Пѣсля мови думки має то означати слѣпий послухъ панови цехмистрови: куды бнѣ покрутитъ, туды и обернути ся треба, отъ якъ пословица каже „скачи враже якъ панъ каже“. — Далше веде панъ цехмистеръ молодого брата до стола и каже ему уцѣлювати образъ св. Николая прилѣплений до вѣска „права“ и се само право — се й єсть присяга. Панъ писарь внесеє нового брата до книгъ и бѣдъ сеи хвалѣ ставєє бнѣ братомъ цеховымъ, хотъ молодшимъ. Вписаний до цеху має вже велику повагу и єго вже не можна кликати Иване, Федьку, але пане Яне, пане Федорій и т. п. — Вписаний має зложити таку до касы цеховой „до ляды“, котра выносивъ 10 зр. Давнѣйше такса тая була далеко выша и тому не легко кождый мѣгъ до цеху вписати ся. — Теперъ слѣдує угощенє всѣхъ братей коштомъ вписаного, зване „калація“. На первомъ мѣсцѣ стоить горѣвка, а квартирковый келишокъ цеховой дуже цѣкавый и пыльный, тому въ одної хвили перейде черезъ руки всѣхъ братей, а и далше не дармує тай по кѣлька разѣвъ повтаряє той свѣй прохѣдъ по чесныхъ рукахъ славетныхъ братей! До того дають ще закуску: обваранцѣ, булки и колачѣ, котрий въ мѣшкахъ несуть зъ мѣста бѣдъ довгокапотного сына Израїля молодшій брата до цеху. Закуску тую нѣхто самъ не бере, но дѣстає, и то пѣсля старшинны: панъ цехмистеръ 4 колачѣ, панъ хорунжій 3 колачѣ, старшій брата по 2 а молодшій по одному колачу. Вписаний крѣмъ таксы мусить шо року давати 1 зр. на свѣчку а до того ще и на „аркушикъ“. Аркушикъ єсть то податокъ зарбѣковый, котрый кождый ремѣсникъ платити має. За братей платитъ цехъ, но за тоє назначає на братей одповѣдний датки „на аркушикъ“, — Ро зумѣєсь, шо и каса цехова, „ляда“, при томъ заробити!

Найбѣльша ганьба для брата цехового — не дѣстати коли свѣчки, а вже-жъ первого дня Рѣздва або Великоднихъ святъ мусить кождый дѣстати свѣчку, хотай бы ему було впередъ заказане — має заказане свѣтло. — Инакше бо буде цѣлою губою або навѣтъ и руками такъ „Христосъ воскресъ“ спѣвати, шо хибѣ зъ церкви выходи. Найбѣльше впадєсь тогды бѣдолаєъ ключникови, хотъ густо-часто поважитъ ся братъ „зъ заказанымъ свѣтломъ“ обкинути рѣжними не дуже славетными епитетами славетну повагу цехмистровеску. А коли и тоє не на много здаєть ся, то таки силомѣцъ выдре свѣчку.

За кѣлька лѣтъ приходитъ к о л ѣ й молодшому братови зѣстати ключникомъ. Але позаякъ урядъ сей дуже невыгѣдний и тяжкій, якъ вже выше сказано, то скупують ся. За призволомъ панѣвъ цехмистровѣвъ дає такій 2 зр. до ляды, и обовязокъ бути ключникомъ спадає на слѣдуючого, если й той не скупить ся. Кто бувъ ключникомъ, або скупивъ ся зъ него, той зѣстає братомъ (вже не молодшимъ). Зъ братей выбираютъ ся скринковій брата — єсть ихъ 12 и до нихъ належитъ „право“ носити — и хорунжій, звичайно пѣсля старшинства. Кто вже бувъ хорунжимъ — зъ сего уряду не скупають ся, а противно, убѣгають ся ще за тымъ достоинствомъ — ставєє старшимъ братомъ и може вже бути цехмистромъ выбраннымъ.

Цехмистра выбираютъ на 3 роки въ положанный поведѣлокъ. Панъ цехмистеръ скликує велику схацку. Ту рєдкладає рахунки касові и дякує братьямъ за цехмистровѣство. Потѣмъ каже ключникови посвятити

братей, кого хочуть собѣ за цехмистровѣвъ выбрати. Ключникъ заразъ и кличє: „казали панове цехмистрове, панове братове, щобъ молодшій брата повѣдомили скринковыхъ, скринковій старшихъ, а старшій панѣвъ цехмистровѣвъ, кого собѣ за цехмистровѣвъ выбрати хотять“. Заразъ повстає шумъ, галасъ, крикъ, а по якѣмсь часѣ голосяєть вже старій цехмистры, кого брата за цехмистровѣвъ собѣ выбрали. — Ново выбраний цехмистры приступаютъ до права и складають присягу, шо чесно и справедливо свѣй урядъ справувати будуть, по чѣмъ цѣлуютъ образъ прилѣплений на правѣ и само право. Старій цехмистры уступають зъ своихъ мѣсць за столомъ, а занимають ихъ нові. Ту дякують они за честь и довѣрїє къ нимъ и зывають братей, щобъ выбрали собѣ ще и другу старшину цехову, хорунжого, братей скринковыхъ и ключника. По выборѣ тыхъ же наступає переносненє права до дому нового старшого цехмистра.

Переносненє права бѣдбуєє ся дуже торжественно. Всѣ брата цехові выхѣдять зъ церкви зо свѣтломъ, хоругвами и пропорціями. До нихъ прилучаютъ ся брата другихъ цехѣвъ и братство молодше (кавалерске) зъ своими вахлями. Вахлѣ — то свѣчки воскові 4 до 5 стѣбѣвъ довги зложєні зъ 4 свѣчокъ. Найбѣльша (цєрша) пара вахлѣвъ важить до 12½ клгр. Въ горѣ украшеній вахлѣ цѣвтами (рѣсками). Середній вахлѣ меншій и лекшій звать ся пѣвъ-вахлѣ ками, найнижшій же єсть вже звичайній свѣчки. — Нові скринковій брата берутъ право голосяєи тричи „зъ волевъ бѣсковъ, цехмистровесковъ и братересковъ“ и похѣдъ рушає спѣваючи пѣсеню до св. Николая. Всѣ хоругви идуть бокомъ шпалеромъ, такъ само и всѣ брата зъ запалєнными свѣчками. Въ серединѣ тѣлько иде новыі хорунжій зъ „форєнгвою“ цеховою, за нимъ брата скринковій несуть право, а за правомъ идуть новіі цехмистры. Коло права „асистуютъ“ кавалеры зъ вахлями и молодшій брата зъ пропорціями. — Хорунжій, брата скринковій и кавалеры перепоясаны черезъ плечѣ широкими, дорогими поясами шовковыми — декотрі зъ поясѣвъ єсть вышиваны золотымъ або сѣрѣбнымъ шикомъ. — Пѣдчасъ походу зывають въ церквѣ (баламкають) всѣ звѣны и неустанно стрѣляютъ зъ мѣздѣрѣвъ. Коли похѣдъ стане вже передъ домомъ старшого цехмистра, вертає процесія до церкви, а скринковій брата вносає право до середины и ставлять на столѣ, повтаряючи зновъ тричи слова: „зъ волевъ бѣсковъ, цехмистровесковъ и братересковъ“, цехмистры цѣлуютъ теперъ право и ставлять єго въ кутъ за столомъ — „на покуто“, а братей гостять „цеховою горѣвкою“. — Слѣдмъ ту ще о скаргахъ цеховыхъ. Кто чуетъ ся покрывдженымъ або ображенымъ бѣдъ другого брата цехового, то обжаловує єго въ цеху. Цехмистеръ скликує схацку, а обвинитель мусить поставити горѣвку (кѣлька кварть) на столѣ, шо звєсь „заложити право“. Кто не заложить права, не може жадати суду бѣдъ цеху. Горѣвку тую платитъ той, хто справу програє. Цехъ засуджує винного на вѣскъ або грошѣ, або заказує ему свѣтло на якийсь часъ. Видячи, якъ то славетній брата „закладають право“, мимоволѣ приходитъ на гадку народна приповѣдка: „чия горѣвка на столѣ, того правда на селѣ“.

Цехмистры въ загалѣ єсть въ дуже великомъ поважаню, ихъ жѣвни можна тѣлько кликати „панѣ цехмистрова“ а дѣтей цехмистровичами“.

Цанамъ цехмистрамъ належать ся колядувати зъ музикою — рано кавалеры, въ ветёръ молодшія братя; на Великдень же носять до нихъ якъ кавалеры такъ и молодшія братя „оборбгъ“: 5 парубківъ на долині а 5 на верху стоить на ихъ раменахъ. Оборбгъ ставлять коло церкви и зъ нимъ идуть ажъ до середини хаты цехмистровъ, де обкрутятъ ся три разы. По дорозі и въ хаті співвають „Христосъ воскресъ“, окруженъ великою юрбою цѣкавыхъ хтопцівъ. — Молодшія братя оддають таку честь и пану хорунжому. — Всѣ тѣ звичай, якъ видимо, хороші и поважні, кобъ тільки выкинули те „почесне“ на своихъ схацкахъ, бо переглянувши рахунки цехові бачимо, що рубрика: горѣлка — дуже велике мѣсце занимає.

Нынѣ староства касують цехи а натомѣсь кажуть закладати „товариства ремѣсничі“ зъ статутами подтвержденными одъ ц. к. Намѣстництва. Но нашымъ мѣщанамъ дуже жалко за своими цехами и ихъ звичаями, тому всіми силами одтягають ся одъ заложеня у себе „товариствъ ремѣсничихъ“, а хочъ и заложать, то тримають ся бѣльше своихъ давнихъ, цеховыхъ порядківъ, нѣжъ статутівъ.

Сокаль 14. н. с. жовтня 1885.

Иванъ Волоснянскій.

МАРКІАНЪ ШАШКЕВИЧЪ.

(Додатокъ.)

(Дальше.)

Та чи-жъ маємо вже такъ надто дивуватись, що въ нашій Богомъ та людьми забутою Галичинѣ не здобулись наші профессеры на красній языкъ, та що наше духовенство почало улягати польщинѣ? „Нерѣдко сами малороссяне крапѣли, когда выговоръ ихъ обличалъ южное происхождение. Украинская история или была заброшена, или предетавлялась въ искаженномъ видѣ...“ — оповѣдає Костомаровъ въ письмѣ къ издатель „Колокола“ (1860 р. выдана Драгомановъ), вспоминаючи вже не конецъ XVIII-ого, але початокъ XIX-ого столѣтій. „Вотъ часовъ Екатерины II. языкъ письменный югозападный-русский во земляхъ русскихъ войшовшихъ во составъ давнѣйшихъ русскихъ княжествъ, особливо царства московскаго, преглушенъ булъ языкомъ сѣверо-восточнымъ-русскимъ, почасті польскимъ“ — каже Іосифъ Левицкій (Деница 1843, I, 189). Якою мовою викладали южнорускій профессоры того часу — не знаємо.

О свѣдомій ідентифікації на мотто „одинъ народъ, одинъ языкъ“ подъ конецъ XVIII-ого ст. вже и для того зовсѣмъ не могло бути мовы, бо властивого „обще-литературного“ языка тоді ще зовсѣмъ не було. Були се часы „напыщенной“ росейщины Херасковыхъ та Сумароковыхъ, — Тредьяковского и Шишкова: тоді ще царилъ церковщина, а живій языкъ що йно починавъ несмѣливо проникати въ письменность. Зъ другою-жъ стороны були се часы первого могучаго впливу заходу на Россію — почавши одъ Петра В.; коли король прускій Фридрихъ В. насмѣхавъ ся надъ нѣмецкою письменностю, а царь Петро III-ій одушевлявъ Фридрихомъ В., говорявъ по нѣмецки, а за те доводъ скептично односивъ до всего росейскаго; що йно революція французка зневолила царицу Катерину II. прохолодити трохи для французскихъ вольнодумныхъ теорій. Не менше поводи якъ живій языкъ въ письменность, проникало національне почуте въ высшій росейскій круги, — закінъ въ конці насѣгли часы „стальной щетиною сверкающей“ Россіи Пушкина. (Александръ I. основує „министерство народного просвѣщенія“).

Але помимо того мала „росейщина“ нашого дра Петра Лодія и свое зовсѣмъ реальне значенне, теоретичне и практичне. Попередъ всего сама назва „Россія“, „росейскій“ тѣсно звязана зъ обединительною „шапкою“ Мономаха, о котрій до-

бре памятавъ ще царь Иванъ Грозный, допоминаючись въ переговорахъ зъ дворомъ австрійскимъ — Кієва (при елекції нового короля въ Польщи, по смерти Жигмунта Августа, 1572), та зъ царско-византійскими традиціями. (Якъ отелъ грецизована назва „Россія“, „росейскій“ — перейшла зъ южной Руси на сѣверъ, о томъ пише крил. Петрушевичъ въ Сборн. гал.-рускои Матиці 1869, стр. 256). Ишло при томъ зъ разу не о яке небудь племѣнне або языкове, але що такъ скажемо, о историчне, державно-политичне „объединеніе“. Выразомъ сего объединенія може послужити „Синописецъ“ Инокентія Гизеля, ректора кѣвскои академіи (выд. 1674, и опѣсла кольканайцять разівъ, ажъ по 1810 р.); отсей „синописецъ“, уживаний въ цѣлой Россіи яко школьный учебникъ, проникнутый наскрозь самодержавнымъ духомъ, оповѣдає о князяхъ кѣвскихъ и царяхъ московскихъ, а назву „Россія“ выводитъ одъ „розѣяный“. Опѣсла, коли кѣвскій ученій перейшли на сѣверъ, подставою литературного объединенія стала церковнословенщина, помимо, що въ усѣхъ старорускихъ языкословныхъ памятникахъ, не включаючи навѣтъ церковныхъ книгъ, вже дуже рано вызначуєсь ихъ южне и югозападне або сѣверне походженіе. (Деякій правительственный мѣры дотично литературного объединенія, вже въ XVIII-омъ ст., подавъ п. Уманецъ въ фейлетонахъ „Дѣла“ 1885). Хотѣбы навѣтъ Лодій не уживавъ такъ систематично назвы „росейскій“, хотѣбы навѣтъ Захарієвичъ не згадувавъ выразно „иностранныхъ“ — то все-жъ не могли-бъ мы припустити, щобъ у насъ якъ о Россіи въ загалѣ, такъ и о такихъ манифестахъ Тутольмина нѣчого не знали. Цѣкаве ще, що 1754-ого р. выходить у Львовѣ: „грамматика языка русейскаго“ (8°, 80 стр., „собственно букварь“, Петрушевичъ въ „Временнику“ 1885, стр. 127); на мѣсце того „русейскаго“ ставить Лодій „росейскій“. Въ сусѣднѣмъ Почаевѣ выходить 1770-ого р. „gramatyka języka rossyjskiego“ (Петрушевичъ въ „Галичанинѣ“ III—IV, 178—180).

Але таку „росейщину“ можна-бъ уважати все ще зовсѣмъ теоретичною, помимо еи офіційной назвы „lingua patria“, помимо сучасного переслѣдуваня русскихъ профессоровъ сенатомъ львовскаго университета. Зросли-жъ сѣ люди въ часѣ, коли простымъ народомъ и его языкомъ попросту гидились („краснѣли“), коли народній пѣснь уважали „подлыми“ (Тредьяковский), коли крѣпостне право уважалось суспѣльно-политичною догмою; а о сучасномъ движенію на заходѣ Европы у насъ дуже, дуже не багато (чи то въ школахъ, чи й поза школою) могло бути вѣдомо. Не дивно бы було про те, що вѣстають ся „простыхъ иногда выражений“.

Та приглянувшись ближе достерѣгаемо деякія проявы зовсѣмъ практичнои натуры: живій звизъ, живій симпаті и антипаті, живыхъ людей. Зъ одной стороны були ту подкладкою животречучий, а зъ рѣжнихъ сторонъ свѣдомо и систематично подтримуваній антагонизмы: обрядовій, суспѣльный, національній, — було те, що такъ прикладно выразивъ В. Дѣицкій въ сатиричнѣмъ стиху: *niema Rusi, niema, lecz jest i być musi przeciw rządowi Polski wieczny protest Rusi*. Окромъ згаданихъ вже подробиць наводимо ще лишъ те, що вже первому австрійскому намѣстникови Пергенови (вже 1773!) одповѣдає епископъ Л. Шептицкій въ справѣ зміны календаря и уменьшенія святъ гр. кат., чтобы запобѣгти „лѣнивству“ народа! (см. Малиновскій, О лѣточисленію, Зоря яко альбумъ 270—285). Ще-жъ поки напувавъ цѣсарь Іосифъ II-ій признавано „gentem ruthenam“. Але опѣсла, коли прийшли часы реакції, часы явной и выразной элиминації рускои народности: *eleus atque civilis status ritum gr. eth. sequens* (1790)! Въ 1794-омъ р., подчасъ кроваваго бунту Поляківъ подъ проводомъ Косцюшка, выходить у Львовѣ, та ще подъ редакцією познійшого крилошанина (а тогды рускаго профессора) Гарасевича: „Dziennik patriotycznych polityków“, выдаваний въ дуѣ австрійско-польскѣмъ, друкующей манифесты Косцюшка та дрѣбні вѣдомости о австрійскихъ генералахъ (сей „Dziennik“ е въ лѣв. унив. бібліотекѣ). Якъ односились австрійске правительство и галицкій Поляки до сучасного переходу деякихъ росейскихъ уніятівъ на православіе (1794—96), не знаємо; але за те маємо передъ собою документы дотыкаючія аналогичного випадку: два посланія митр. Левицкаго до клира. Одно, латинске, зъ 18. лют. 1840 р.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Digitized by Google

відносити ся прямо до переходу литовських і білоруських унітів на православіє, і наводить аллокуцію папи Григорія XVI-ого на тайномъ консисторі зъ д. 22-ого падолиста 1839: „O durissimam et nunquam satis lamentandam ruthenae gentis calamitatem!“ а від себе додає митр. Михайл мѣжъ прочимъ: „Plerique jam vestrum hac de re nobiscum colloquentes, se consilia illorum Ruthenorum de rumpenda sancta unione ex animo reprobare, et de tanta Ecclesiae romano-catholicae illata injuria ex animo dolere ad coram Nobis testati sunt. Sed non dubitandum, vos omnes, qui in archidioecesi nostra ministri sacrorum constituti estis, eadem animi sensa fovere“; „...itaque non quod opus fuerit (не, щоби було потрібно!) vos de necessitate Unionis cum sacra romano-catholica ecclesia nunc primo (що-йно вперше нині!) convincere, sed ut palam sit: vos non spiritum hujus mundi (!) acceperitis, sed spiritum, qui ex deo est, quaedam de hac veritate vobiscum hic pendere animo duximus“; зъ послѣднихъ слівъ ясно виходить, що отсе посланіє написане въ наслідокъ велѣня, — здавалось може декому потрібне. Для скріплення аргументації покликуєсь далше митр. Михайл на церковні книги „Ipsorum quoque orientalium (libri)“, а властиво (разъ) на одну „мнію“ (мєнаєа) „московскаго изданія“ 1706. На ту саму мнію, і въ сѣй самій цѣли, покликуєсь і друге посланіє, зъ 10. марта 1841-ого р.; ту вже отся мнія наведена кілька разівъ. Се друге посланіє (40 стр., м. 8°) хотъ и не відносити ся прямо до згаданого переходу, важѣйше одъ попереднього, бо вычисляючи благодіяння престола римскаго і династії для галицькихъ унітівъ, сягає ажъ по за 1772-й рікъ: „И бысть по тому, яко уже въ минувшемъ столѣтіи и еще прежде ревизіаціи галицкія земли, соединенная руская церковь не мало имѣ священниковъ въ богословіи благочестивыхъ, отъ нихже мнози на парохіяхъ духовная паства вверена бысть, мнози же члнъ протопресвитерей наѣстническихъ управляюще наукою и ревностію вѣстниа подчиненнымъ себѣ іереємъ... Между таковыми памяти достойніи суть: Ніколай Шадурскій, протопотарій апостольскій и пр... а таже сановники и чиновники трехъ епархій: львовскія, галицкія и каменецкія, единому епископу въ Львовѣ обитающему подчиненныхъ, но тогда отличныя каѳедры и отличныя соборы имѣющихъ“ (на підставѣ речерату еп. Шенцикого зъ дня 11. марта 1771, подає се посланіє складъ „соборівъ“: львовского, галицкого—особно!—каменецкого, — и капитулы епископства перемыского зъ 1756. р.). Згаданий Шадурскій видавъ 1760-ого р. у Львовѣ: „Ненку іерополитику, или философію правдоучительную; попередню вийшла „ненка іерополитика“ въ Кієвѣ 1712., а въ Спѣтербурзѣ 1718, 1724, 1728 (см. Голов. Перв. движ. 86). Далше читаємо въ посланію: „Діянія капитульна, архівъ и бібліотека архікаѳедральная львовская многія содержатъ памяткі учености, благоговѣнія и ревности сихъ мужей, и такоже въ протопресвитеріяхъ многія церкви парохіальныя имѣють доказательства ихъ искусства, имже они нечаху ся о благосостояніи церквей.“ Опѣсля вычислений благодіяній Австрій для „народа рускаго соединенного“ (=унітскаго; стр. 27—28), тільки дивно, що о руськихъ университетскихъ выкладахъ (studium ruthenum) нема спомину. За то згадуєсь, що цѣсарь Францъ I. „равенство церковныхъ обрядовъ удержавая, рускимъ епископомъ и депутатамъ капитульнымъ право засѣданія и гласа на сеймѣхъ царства галицкаго равнозначительною привілегією, какову епископы и депутаты латинскаго обряда имѣють, присуди (Allerh. Rescr. 13. Apr. 1817), и такоже депутаты клиру рускаго въ засѣданію въ отрядѣ чиновъ земскихъ допустити повелѣ; подъ его блаженнѣйшимъ и всегда памятественнымъ владѣніемъ повелѣно бысть рускаго языка въ училищахъ народныхъ употребляти.“ Цѣлый наведений напослѣдъ одривокъ цѣкавий разъ для того, що въ нѣмъ о фактичнѣмъ знесеннѣ рѣвноправности обѣхъ краєвыхъ языківъ и о выпертю рускаго языка навѣтъ зъ публичныхъ и народныхъ шкѣлъ зовсѣмъ помину нема, за те-жъ ласка цѣсаря трохи не яко розширене правъ нашего языка представлена, а по друге для того, бо бачимо, що рѣвночасно, мимо концесій для Анквичи et comp., австрійске правительство все таки тямить про Русинѣвъ, тільки-жъ не то вагаєсь, не то радо бы на нихъ выплынути.

(Дальше буде).

ДРОБНІЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

„Slavische Jahrbücher“ 1843 р. про Шевченка. Мабуть перша звѣстка про безсмертного Кобзаря України за границями славянського свѣта була въ издаваномъ И. П. Йорданомъ въ Липску одъ 1843 року квартальнику п. з. „Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft“. Въ першомъ зошитѣ тои, дуже старанно редагованои часописи, на стор. 81. читаємо ось яку бібліографичну звѣстку: „Гайдамаки: die Hajdamaken. Gedicht von T. Schewzenko. Ptrbg. Syzew. 8, 131S. Im klein-russischen Dialekt geschrieben, welcher bei vielen Schriftstellern immer mehr Anklang findet. Doch ist vorliegendes eines der weniger gelungenen Produkte; denn die Verse sind nicht nur bisweilen sehr holperig und hart, sondern auch die Darstellung gar weit entfernt, das nationale Gepräge an sich in tragen, eine Eigenschaft, durch welche sich die bisherigen Dichtungen und Erzählungen in dieser Mundart vorthellhaft auszeichneten. Der Verfasser scheint hier seinen ersten Ausflug gewagt zu haben, da er sonst unbekannt“. Забавне непорозумѣнє! Якъ разъ найнаціональнѣйшій поетъ Шевченка закидаєсь недостача національної цѣхи! Зрозумѣти се можна тільки тодѣ, коли уявимо собі, що до того часу недолучними признаками всякого українського твору вважались гуморъ и сантиментальность, супроти котрыхъ простота и могутий патосъ Шевченка справдѣ мусѣли видатись чимсь непривичнымъ, несподѣванимъ, ну — и не національнымъ!

Авсбургска „Allgemeine Zeitung“ про арестъ Шевченка и тов. въ р. 1847. Аресты членѣвъ „Кирило-методієвскаго братства“ весною 1847. року понеслись глухимъ та неяснимъ гомономъ и по заходній Европѣ. Звѣсно, польскіи та нѣмецкіи публицисти того часу далеки були одъ належного зрозумѣнія, що се за людей и за які змаганя поарестовано. Нѣмцѣвъ тодѣшнихъ мучила одна змора панславизму; отъ они, не довго розбираючи, въ ту саму рубрику втиснули й українське товариство. Та тільки твердили звичайно, що панславизмъ въ Россіѣ коли не цѣлкомъ, то бодай на половину урядовий напрямъ, тутъ наразѣ побачили передъ собою загадку. Коли панслависты працують за волюю уряду, такъ за щожъ ихъ арестують? Для выясненія тои загадки була мабуть и придумана исторія, розказана въ слѣдуючій цѣкавій допис авсбургскои „Allgemeine Zeitung“, ч. 185. зъ р. 1847. Допись та означена знакомъ Δ и носить надписъ „Westpreussische Gränze, Ende Mai“. Ось еп текстъ въ дословномъ перекладѣ. „Россійскій ученій и литераты позволяли собі недавно въ австрійскихъ провинціяхъ зъ славянскимъ населеніємъ, а именно въ Чехахъ, ширити славянскій тенденціи, надъ котрыхъ переведеємъ они, здаєсь, одъ давна вже працювали, мѣжъ тымъ коли найяснѣйшій царь россійскій, котрого державна политика одъ давна основана була на засадахъ строгои справедливости, до такихъ принципѣвъ зовсѣмъ не прихильный, о котрыхъ и заграничній славянскій племена нѣчого знати не хочуть. Австрійскій урядъ впавъ на слѣдъ тыхъ таємныхъ заходѣвъ и пожалувавъ ся россійскому, означуючи ему навѣтъ мѣсца, де тѣ дѣла въ Чехіѣ снували ся. Тамъ зловлено звѣстнаго Кулѣша („Kulescha“), передъ тымъ приватного доцента россійско-славянскихъ языківъ на университетѣ петербургскомъ, котрый для доповненія своихъ славянскихъ студій прибувъ до земель заселеныхъ племенами славянскими. Иншихъ підозрѣлыхъ, мѣжъ ними такоже учителѣвъ Кіѣвскаго университету, поарестовано тамъ въ малоруськихъ провинціяхъ и якъ арестантѣвъ одвезено до Петербурга, де й доси сидятъ запертіи въ Петро-Павловскій крѣпости подъ строгимъ слѣдствомъ, яко нарушителѣ публичнаго порядку. Надѣятись, що ся лекція на довгий часъ одбере россійскимъ панславистамъ охоту до дальшого снованія своихъ мрѣй. Впрочомъ цѣла справа заснонена такою глибокою тьмою, що кромѣ непевныхъ слухѣвъ нѣчого о нѣй дізнати ся не можна“.

Шевченко героємъ польскои революційнои легенды. Рѣкъ 1846-ий, якъ и всякій крутій историчній передомъ, не мѣгъ проминути безъ глибокого розворушеня фантазіи людскои, безъ вытвореня обѣхъ правдивыхъ историчныхъ оповѣданъ такоже цѣлого круга оповѣданъ казочныхъ, на половину або й цѣлкомъ-выдуманихъ. Такіи оповѣданя повставали дуже вчасно, а въ 1848. роцѣ велика ихъ часть уже цѣлковито зформувала ся.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Сюды мусимо зачислити оповѣдане о нарадѣ губерніяльной, одбутій подѣ проводомъ самого Фердинанда д'Есте, на котрій пѣбы то уложено планъ рѣзнѣ; оповѣдане те въ выданій 1848 р. книжцѣ Тессарчика „Rzeź galicyjska“ находить ся въ двухъ, довольъ зъ собою суперечныхъ верзяхъ, вказующихъ зъ горы на его неисторичный характеръ (порѣвни надто рукописъ той книжки, заховану въ библи. Осселинскихъ ч. 1868.). До оповѣданъ повѣ-legendовыхъ зачислити треба значну часть оповѣданъ про Дембовского, на котрій натякае майже сучасный вѣршъ „Emissaryusz“, а котрій оповѣда широкко розказаний въ памятнику Сахера „Polnische Revolutionen“. Въ томъ же памятнику, написаномъ въ початку 50-ыхъ роківъ, а выданомъ безименно въ Празѣ 1863 (по смерти автора), находить ся на стор. 183—184 описъ рѣзнѣ въ Горожанѣ, такожъ черезъ половину легендарный, описанный очевидно не пося автентичныхъ дослѣдовъ, але пося оповѣданъ устныхъ. Описъ того сумного факту, пося Сала и оповѣданъ очевидѣвъ-мужиковъ, подавъ я въ ч. 19. „Зорѣ“ зъ р. 1884. Пригадаю зъ него только одинъ моментъ. Мандаторъ Чаплицкій велѣвъ войтамъ поблизкихъ громадъ рано д. 21. лютого збрати громады коло мандаторин. Коли люди зойшлись, выступивъ Чаплицкій зъ аркушемъ якогось паперу и заимпровизувавъ зъ него промову въ родѣ манифесту, взывающего сельца до повстанія для одбудованія свободной Польщи. У Сахера рѣчь та розказана ось якъ: „Передъ брамою доминикального подвѣра выставлена була деревяна трибуна; около ней поставали повстанцѣ, числомъ ок. 60. (пося Сала и иншихъ автентичныхъ свѣдѣвъ ихъ не було й 20). Комедантъ Сикорскій выльзъ на трибуну и заткнувъ на нѣй польску хоругвь... а за тымъ сказавъ промову... подбуряюще сельца... Мѣжъ иншимъ добувъ онъ зъ кишенѣ жменью пшеницы, а зъ другою овса и простягъ обѣ руки до мужиковъ. „Глядѣть — кликувъ, — отся пшеница, се паны, шляхта, державцѣ, панскій урядники, — а овесъ, се вы. Такъ було въ давній Польщи, такъ е й теперь въ цѣсарщинѣ; паны були все и суть все и всюды чимъ лѣпшимъ бѣдъ вась. Для того мы робимо теперь революцію, а коли она удасть ся, то не буде анѣ панѣвъ анѣ хлопѣвъ, а только польскій обывателѣ“. При тыхъ словахъ онъ перемѣшивъ овесъ зъ пшеницею и кинувъ зерно въ воздухъ. „Идѣть теперь и вылучѣть овесъ бѣдъ пшеницы! Такъ и пося революціи самъ Богъ въ небѣ не буде мѣжъ розрѣжнати пана бѣдъ хлопа. Все будемо только брать, только Поляки, свободный и щасливый“. — Якъ бачимо, цѣле те оповѣдане на томъ мѣсци зовсѣмъ не историчне; се только легенда, але легенда ледви чи выдуманна самимъ Сахеромъ. Она мусѣла зложити ся въ устахъ польскою интеллигенціи якъ наслѣдокъ довголѣтнихъ процесѣвъ (1834—1843.) противъ польскихъ революціонныхъ агитаторѣвъ та соціальныхъ пропагандистѣвъ. Такъ богато неясныхъ слухѣвъ ходило о ихъ идеяхъ и о ихъ способахъ работы, що такій и подобный легенды мусѣли про нихъ складати ся. Ще будучи ученикомъ гимназіальнымъ, чувъ я подобне оповѣдане бѣдъ мѣщанъ дрогобычскихъ, а и познѣйшій характеристичный анекдотъ про соціалну революцію, представлену образно черезъ перемѣшане зеренъ збѣжжя чувавъ я майже бѣдъ каждого старшого чоловіка, зъ кимъ только заводивъ бесѣду про 1846. рокъ. Анекдотъ сей оповѣдачѣ привязують то до особы Дембовского, то до Т. Вишньовского, то до Чаплицкого. Тымъ цѣкавейше було менѣ прочитати ту саму польску революціонну легенду, привязану до особы нашего Кобзаря, Т. Шевченка, и то ще мабути за его житя! Въ руки менѣ попалась довольъ рѣдка брошура польска (еп нема въ львівскихъ публ. бібліотекахъ), выдана безъ названія автора анѣ року анѣ мѣсяца друку, п. з. „O stosunku obecnym Ukrainy do Polski“. Естрейхеръ въ своей бібліографіѣ кладе сю брошуру подѣ р. 1859; се дуже подобне до правды, коли зважимо, що въ брошурѣ згадуєся про Кульшвей „Записки о Южной Руси“ яко про недавно выданій (1836—57), и про его-жъ „Грамотку“, яко выдану большемѣею передъ двома роками (1857). Такъ само зъ змѣсту показуєся, що авторъ брошуры — польскій шляхтичъ зъ кѣвской або волинской губерній, бо згадує о протестѣ шляхты противъ Кульшвейной грамотки запятанемъ: „czy gubernialny p. n. z marszałek słusznie zaprotestował przeciw tej pracy“. Дальшій змѣстъ брошуры зовсѣмъ рѣшучо промовяє за тымъ, що свѣтло денне побачила она не де, якъ только въ Франціѣ: анѣ въ Россіѣ, анѣ у насъ, анѣ въ Нѣмечинѣ въ ту

пору цензура нѣчого подобного не була-бъ пропустила. Отже то на стор. 8 той брошуры читаемо ось що: „Шевченко такожъ ходивъ помѣжъ народъ, братавъ ся зъ нимъ, пивъ въ корчмахъ, але самъ бувъ большъ поетомъ нѣжъ збирачемъ и большъ розсыпавъ думокъ мѣжъ народомъ, нѣжъ збравъ зъ него и вибѣвъ въ книги. Его поезіѣ писаніѣ прекрасною, чистою мовою украинскою, носять высоке знамя народности, суть часто за надто порывисты, за надто розпучливы, за надто гайдамацкы. Въ тыхъ, котры мѣжъ друкувати, рѣзавъ Ляхѣвъ и Жидѣвъ; въ тыхъ, котрыхъ не мѣжъ, рѣзавъ надто помѣщикѣвъ, Москалѣвъ и Очевидно думавъ о вызволеню Украины и ея самостойномъ житю, и пересекъ увесъ засадою безглядной рѣвности и свободы. Вегунаючи до корчмъ и при чарѣвъ братаючи ся зъ народомъ, говоривъ ему, що старшина московска для того держитъ его за чуба, бо онъ не розумѣе своей силы, и що доти такъ буде, доки люди будуть дурны и боязливый якъ бѣвъ. Для очевиднѣйшого переконанія ихъ о соборной могучости народа, о переважнѣмъ значѣно громады (курсивъ оригиналу) добувавъ зъ кишенѣ жменью пшеницы, и беручи зъ ней зеренце за зеренцемъ, укладавъ ихъ на столѣ, называючи кожде: се князь, се графъ, се генералъ, се справникъ; за тыми рядами додававъ довгий рядъ поменшихъ *постпакъ* полицейскихъ и *помѣщичковъ*, а коли такъ роздѣливъ и уложивъ всю старшину, бравъ бѣдъ такъ въ жменью повну горсть пшеницы и говорилъ: „Отсе старшина, а се народъ. Теперь бачите выразно, де графъ, де генералъ, де постпакъ, де помѣщикъ. Ну, глядѣть-жъ, а де они теперь?“ И за тымъ словомъ кидавъ жменью пшеницы на тѣ ряды старшины. Хлопы дивувались дуже (?), що мѣжъ купую нѣкого зъ старшины одшукати не могли“. — Кожному, кто хочъ троха знае житѣ Шевченка, бѣдъ разу ясно буде, що має ту передъ собою не причинокъ до его бографин, а легенду, утворену польскими революціонерами середъ иншихъ обетавинъ (ходжене въ народъ и агитація та завыване до повстанія), и только силою якихъ особливыхъ интенцій приписану до особы украинскаго поета. Якъ се були интенціѣ легко догати ся кождому, хто пригадає собѣ страхъ укр.-польскою шляхты передъ хлопоманіємъ, передъ просвѣтою укр. народа, хто пригадає собѣ протесты противъ „граматокъ“ украинскихъ и крикъ на сепаритизмъ украинцѣвъ збѣ стороны именно тыхъ самыхъ людей, котры рѣвночасно готовились до оружнаго повстанія. Такими легендами зъ одного боку патриволювано на украинскій рухъ шляхты резонами соціальными, а зъ другого боку російске правительство — крикомъ про сепаритизмъ.

Коли порѣвнаемо оба варіанты нашої легенды, то зъ разу могло бѣ повстати пытане, чи не взявъ Сахеръ свой варіантъ зъ польского (давнѣйшого) жерела? Але противъ того промовляють ось які причины: 1) Споминки Сахера писаніѣ були вчаснѣйше, бо Сахеръ умеръ 1858 року. 2) Варіантъ Сахера больше має на собѣ признакъ импровизаціи: алегорія его не зовсѣмъ ясна и консеквентна, бо рѣжнѣ гатунки зерна и въ мѣшанинѣ легко розрѣжнати; за те варіантъ польскій большъ артистично выробленый, видно, що авторъ брошуры обдумавъ свою легенду до найменшихъ деталѣвъ и старавъ ся зрѣбити еѣ якъ найподобнѣйшою до правды. Коли-бъ авторъ „Polnische Revolutionen“ мавъ передъ собою сей другій варіантъ, то певно для большою правдоподобности бувъ бы загладивъ неконсеквенцію своего варіанту. Такъ то не только факты, але й призраки фактѣвъ мають свою внутрѣшну логику. *И. Ф.*

Грдѣчка и Юрѣштанъ. Минувшого року напечатаны мы въ „Зорѣ“ цѣкавы споминки о. Витошинского про Аношка Ревизорчука, въ котрыхъ такъ важну ролю игравъ мандаторъ камеральный устерѣцкій Грдѣчка. Була тамъ такожъ згадка про Атамана пушкарѣвъ Юрѣштана. Теперь достали мы бѣдъ п. н. Б. зъ Криворѣвнѣ дальшій цѣкавыи причинокъ до исторіи Гуцульщины въ тыхъ часахъ, а именно пѣсеню про Юрѣштана и Грдѣчку, записану бѣдъ Христини Пелѣнючки въ Криворѣвнѣ, пов. Косовского, и коротку замѣтку про Грдѣчку, описану такожъ зъ оповѣданія старого Гуцула Пѣценка. Складаючи Вп. дописувательцѣ щирю подяку за еи трудъ, печатаемо пѣсеню и оповѣдане зовсѣмъ дословно, зъ еи поясненіями. *Ред. „Зорѣ“.*

Ой ковала зазулечка въ саду на возницѣ;¹⁾

Истала се неславочка на той бѣлоничѣ²⁾.

Ой пуцу я веселюху³⁾ на велику туку;

Але й убивъ хло Юрѣштанъ писарского слугу.
Бѣтъ онъ его убивъ, тай въ оконце глицинувъ,
А на свои пушкарники изъ грѣзенька крикнувъ.
Ой и крикнувъ на Иванка та на Михайлика:
„Що я тамъ, братчики, убивъ, хло, за легинника!
Ей що я его тамъ убивъ, та дей его кату!
Підѣть-ко та занесѣть го у побиту хату!“
Летѣвъ воронъ чужосторонъ, та летѣвъ крачучи;
Але-жъ пошовъ войтъ Юрѣштанъ до Устерѣкъ плачучи.
Приходить онъ до Устерѣкъ, уклонивъ се двору:
„Самъ я собѣ неславу вробивъ и своему роду“.
А у дворѣ на престолѣ⁴⁾ изгорає свѣчка;
А якъ сесе та и учувъ, заплакавъ Гердѣчка.
Ой заплакавъ панъ Гердѣчка, и та трахтарія,⁵⁾
Та и крикнувъ панъ на паню: „Шукай дохторія!“
„Осѣдай-ко, Юрѣштане, коня вороного,
Иди, чи бы-сь не зафативъ⁶⁾ легиня живого!“
„Ой я, пане, не сѣдлаю коня вороного,
Бо я знаю, що не зафачу легиня живого!“
Ой зазулька заковала на великій лозѣ;
Якъ ударивъ панъ его пласомъ,⁷⁾ вломивъ обѣ нозѣ.
Ой зазулька заковала, тай ковати буде;
Вже такого Юрѣштана на свѣтѣ не буде.

¹⁾ Возняга — сушарня до сушеня овоцѣвъ и прядива. ²⁾ Яблонця — село на Буковинѣ, пѣвторы милѣ одъ Устерѣкъ. ³⁾ Веселюха — новина, гутѣрка мѣжъ людьми. ⁴⁾ Престѣлъ — стѣлъ. ⁵⁾ Трахтарія — трахтарення, „бо тамъ тодѣ було багато гостей, якисъ бай (балъ) бувъ“ — пояснила свѣвчачка. ⁶⁾ Зафатити — захопити, застати. ⁷⁾ Пласомъ — обухомъ.

Крѣмъ сеи пѣснѣ Пелѣнючка нѣчого майже не знала про Гердѣчку; чула толькѣ, що то бувъ панъ великій и дуже добрый. Пѣценко пояснивъ менѣ, що то для того кажуть, що онъ добрый, бо онъ выловивъ усѣхъ опрышкѣвъ, а тодѣ такъ ихъ „ровты“ (купы) ходили, що не можна було спокійно й дорогою пройти. Але онъ — додавъ П-ко — бувъ дуже недобрый. У него въ Устерѣкахъ то такъ були криминалы та темницѣ, що нѣде на цѣлы горы и Подѣбра тихихъ нема. За одно марне слово, то мучивъ въ темниці християнина и цѣлый рѣкъ. А якъ вже которого розбойника зловивъ, то такъ мучивъ, що най Богъ боронить. Онъ бувъ дуже богатый, бо бувъ камеральный мандаторъ и завѣдувавъ дуже богато селами, якъ: Устерѣкы, Бєрѣзковѣ, Бѣлоберезка, Довгополе, Усте Путиля, Кобаки, Краснола, Рожень великій, Ростокы, Рыбно Соколовка, Тюдѣвъ, Ферекуля, Полянки, Голова, Яблонця, Гринява, Хѣмчинъ, Яворѣвъ. Онъ мавъ цѣлу гвардію добре узброєныхъ людей, що звалися пушкарями (и теперь ще въ кождѣмъ селѣ сѣльска полиція зве ся пушкарями), а найстаршій надъ ними бувъ власне войтъ Юрѣштанъ. Якъ мандаторѣ занесли а завелись Bezirksamt-ы, то и Гердѣчка стративъ свою посаду въ Устерѣкахъ, а нѣмѣцѣ доставъ посаду канцелярѣ въ Кутахъ. Але тутъ якомъ ему не велося и онъ швидко доставъ одпустку Часы змѣнилися, колишній достатокъ розтративъ ся, и колишній пострахъ Гуцуловъ, „гѣрскій цѣсаръ“ розпавъ ся и умеръ подъ плотомъ въ Кутахъ. *Подала п-на Б-ска.*

До жителени и характеристики Северина Шеховича. Въ исторіѣ „темной добы“ нашої галицко-рускои литературы 1850—1860 роковъ до видѣйшихъ появъ належить безперечно С. Шеховичъ, выдавецъ „Лады“ а описѣ „Семейной Библиотеки“ и авторъ цѣкавой подѣ зглядомъ культурно-историчнымъ повѣсти „Попаданка и попадѣ-графянка“. Думаючи, що для историка нашої литературы пожаданнымъ буде всѣкъ, хочъ и якъ дробный причинокъ, поясняющей починаи и погляды тодѣшнихъ людей, подаю тутъ до прилюдной вѣдомости листъ Шеховича, написанный дня 8. жовтня 1853 р. до Ивана Федоровича, влстителя Окна, и найденый мною мѣжъ паперами пок. И. Ф-ча въ ѳконоскѣмъ архивѣ. Листъ сей писанный по польски на великомъ аркуши листового паперу и зачинає ся апострофою: „Wielmożny Mości Dobrodzieju, Najłaskawszy Panie!“ Дальшій текстъ подаю въ рускомъ переводѣ; онъ звучить: „Зухвалостею або грубою невѣдомостею конвеніенціи товариеской осудишь, Вельможный пане Добродѣю, смѣлость моего писаня, але до того спонукали мене не толькѣ рады деякихъ тутешныхъ знатѣйшихъ мужѣвъ, але такожъ интересъ не особытый, а загальный. Хочъ затымъ зъ особы не знакомый Вельможному Пану Добродѣеви, однакѣ-жъ осмѣлюсь предложить ему появленей доси нумеры часописи, котру подѣ назвою „Лада“ (богиня красоты — ладный) зачавъ я одъ колькохъ мѣсѣцѣвъ реда-

гувати. Посвятивъ я еѣ жѣноцтву, бо такимъ способомъ задумавъ я зъ дѣлшимъ успѣхомъ впливати на Интелигентчю руску и на молодѣжь просяклу засадами демократичными. Розширене освѣты, доброго быту, а наибольшѣ образоване товариеске — се цѣль того универсального писма. Осмѣлившы ся выказати въ коротцѣ мою тенденцію, ѳдважуюсь заразомъ просити Вельможного Пана Добродѣя о найласкавѣйшу Протекцію и великодушну жертву для тои цѣли литературной. Интелигенція руска надто вбога, щобъ подобне литературне предпріемство малымъ коштомъ обогнати можна, а коли-бъ вѣдомо було Тобѣ, Найдостойнѣйшій Пане, въ якомъ положеніи зѣстають родины низшого духовенства, якъ страшно (okrutnie) позбавлені суть особливо дочки священничъ всякои надѣи на свою будущину, живючи по большѣй части зъ малыми выемками по смерти батька въ крайнѣй бѣдности, будучи при томъ предметомъ насмѣшокъ и анекдѣтовъ людей нечесныхъ, надто яке безбарвие и сумневеде ся жите по хатахъ родинныхъ нашихъ поповъ; коли-бъ вѣдомо було Тобѣ, Найдостойнѣйшій Пане, о скѣлько бракъ выхованя є головною причиною того положеня, є причиною, що дочки священничъ замѣцѣ выобразуватис на учительокъ приватныхъ або публичныхъ, живють въ крайнѣй нуждѣ, и що зъ тои причины ѳдносныи товариескы въ рускомъ свѣтѣ суть безъ всякои ѳпѣльности (spójni) а часто поддані смѣшности, не будешъ вагувати ся, Найдостойнѣйшій Пане, приложити щедрю руку до дѣла, за котре благословити може толькѣ Богъ, вѣчну память заховати толькѣ народъ, за котре и я багатому заявити мою вѣдѣчність и вѣчне зѣобовязане. Зволь, Найдостойнѣйшій Пане, ласкаво простити моему смѣлому писанію и приняти данѣ (hold) найглубшого пошанованя. Lwów 8. Oktobra 1853. Wielmożnego Pana Dobrodzieja najniższy i najpokorniejszy sługa Seweryn Gawor. Szechowicz Wyd. i Red. „Łady“. Ulica Halicka 18.“ Чи и на колько „Лада“ ѳдповѣдала думкамъ выявленымъ въ томъ листѣ, — якими способами ширила просвѣту середъ нашего жѣноцтва, не знаю, бо часописъ та, нынѣ рѣдкѣсть библиографична, доси не попадала менѣ въ руки. Коли-бъ у кого зъ читателѣвъ „Зорѣ“ она находила ся, нехай зѣволитъ удѣлити до опублїкованя докладный ен описъ и змѣстъ усѣхъ нумерѣвъ. *П. Ф.*

Концертъ, устроєный въ XXV-й роковины смерти Тараса Шевченка рускими львовскими товариствами „Просвѣта“, „Тов. им. Шевченка“, „Руска Бесѣда“, „Народна Рада“, „Руске Тов. Педагогичне“, „Зоря“ и „Акад. Братство“ въ четверть дня 13. (25.) марта згромадивъ въ великой сали „Народного Дому“ такъ численну публику, якои одъ часу зѣбѣтнихъ рускихъ вѣчъ тамъ ще певно не было. Переважала свѣтска интелигенція; селянъ и мѣщанъ не було майже зовсѣмъ. Торжество розпочавъ проф. дръ Ом. Огоновскій поважною и странно обробленою промовою, въ котрой розказавъ коротко про жите, смерть и похоронъ Шевченка, далѣ про долю руско-украинскаго слова за послѣднихъ 25 лѣтъ, про працѣ рускихъ и заграничныхъ письменниковъ надъ поясненемъ жита и поезии укр. Кобзаря, а закончивъ споминуючи про програму уложену приятелями и земляками Кобзаря по его смерти и показомъ тыхъ точокъ програмы, котры доси силою неприязныхъ обставинъ не зѣстали сповненей. Впов. бесѣдникъ закончивъ бажанемъ, щобъ въ слѣдующихъ 25 рокахъ сповнили ся не толькѣ бажания земляковъ-Украинцѣвъ, высказаній по смерти поэта, але и „Заповѣтъ“ самого поэта, и щобъ при обходѣ повѣковѣи рѣчницѣ въ обновленѣй, вольной Украинѣ иншій бесѣдникъ споманувъ „не злымъ, щирымъ словомъ“ того поэта, що якъ Мойсей провадивъ своѣй народъ изъ тмы та неволѣ до нового, ѳбтованого краю, але самъ того краю не дождавъ побачити. Про слѣдувавшу за тымъ ѳдчитомъ богату концертову часть мы не беремься говорити; доволѣ буде коротко сказати, що выкликала она загальне одушевлене численнои публики.

О ДЪ АДМИНИСТРАЦІИ.

Зъ 6. числомъ кончить ся I. кварталъ нашего издаванія. Просимо отже посѣпшити зъ предплатою якъ тыхъ Ин. Абонентовъ нашихъ, що лишь за кварталъ заплатили, такъ и тыхъ, котры „Зорю“ толькѣ замовили.

ѳдповѣдає за редакцію: Д-ръ Омелянъ Калитовскій.